अध्याय एक

शोधपरिचय

पृष्ठभूमि

विचार विनिमयको सशक्त र प्रभावकारी माध्यम भाषा हो । भाषाको निर्माण तथा यसको प्रयोग समाजमा हुन्छ र यसले पूर्णतासमेत प्राप्त गर्दछ । भाषा मानवीय वस्तु हो (न्यौपाने र अन्य, २०६७, पृ. २) । त्यसैले भाषा समाजमा उत्पत्ति हुन्छ र त्यसको प्रयोग मानव मात्रले गर्ने भएकाले यसलाई मानवीय वस्तु भनिएको हो ।

बालक जन्मेपछि उसले परिवार समाज तथा साथीभाइ आदिबाट सर्वप्रथम भाषा सिक्ने गर्दछ र उसले रुने, कराउने अँ, आँ, उँ जस्ता स्वरहरू निकाल्दै विस्तारै तुताउन तथा एक शब्दे बोली बोल्न थाल्छ । बालक ६ महिना पुगेपछि उसले एक शब्दे वाक्य उच्चारण गर्न थाल्छ, जुन भाषाप्राप्तिको पहिलो खुड्किलो हो (भण्डारी र पौड्याल, २०७३, पृ. ११) । कुनै वस्तुको पहिचान गर्न र अरूले भनेको शब्द अनुकरण गर्न सक्ने र नाम शब्दको उच्चारण गर्न थाल्दछन् र विस्तारै दुईशब्दे वाक्य टेलिग्राफिक बोली हुँदै बालकमा भाषाको विकास हुन्छ । बालकले लगभग एक वर्षको उमेरमा आइपुग्दा केही आवश्यक शब्दहरूको अर्थबोध गरिसकेका हुन्छन् । ती बढी मात्रामा नामसँग सम्बन्धित हुन्छन् (भण्डारी र पौड्याल, २०७३, पृ. १२३) । बालकले भाषा सिक्ने क्षमता जन्मजात लिएर आएको हुन्छ र विभिन्न व्यक्ति र समाजसँगको सहकार्यमा उसले भाषा सिक्ने गर्दछ र त्यही क्रमसँगै उसमा शब्दभण्डारको विकास हुन्छ । शब्दभण्डारको विकास हुँदा विभिन्न क्षेत्रका शब्दको प्रयोग गर्ने गर्दछन् । सर्वप्रथम खानेकुरा (जस्तैः पापा, चिची) आदिको प्रयोग गर्ने गर्दछन् ।

बाल शब्दभण्डार भन्नाले बालबालिकाले प्रयोग गर्ने शब्दहरूसँग सम्बन्धित भएर अथवा बालबालिकाले प्रयोग गर्ने शब्दहरू समेटिएको शृङ्खला भन्ने बुझिन्छ ।

बालबालिकाले प्रयोग गर्ने भाषा सरल, सहज र स्पष्ट तथा लामा वाक्यको प्रयोग नभएको हुनु अनिवार्य छ । बाल्यावस्था मानव जीवनको प्रारम्भिक अवस्था हो । पठन क्षमताका दृष्टिले यसलाई प्रारम्भिक (०-७), मध्यमवय (७-९) र सक्षम (९-१२) गरी ३ भागमा वर्गीकृत गर्न सकिन्छ । उक्त उमेर समूह अनुकूलका श्रव्य, दृश्य एवं पाठ्य सामग्रीहरू बालसाहित्य हुन् (घिमिरे, २०७४, पृ. ३१) ।

मुना एक मासिक बालपत्रिका हो । बालबालिकालाई विभिन्न क्षेत्र तथा त्यसको ज्ञान र बौद्धिक क्षमता विकासमा उनीहरूको सिकाइसँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्ने भएकाले यसमा छनोट गरिएका शबदभण्डार बालबालिकाको बौद्धिक क्षमता र सिकाइको स्तरसँग सम्बन्धित हुनु अनिवार्य रहन्छ ।

'मुना' मासिक बालपत्रिकामा शब्दभण्डारको छनोट र वितरणको अवस्था कस्तो छ र त्यसले बालबालिकाको शब्दभण्डारसम्बन्धी ज्ञानलाई कसरी प्रभाव पार्दछ भन्ने सम्बन्धमा अनुसन्धान गरिएको छ । शब्दभण्डारले बालबालिकाको सिकाइमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने भएकाले शब्दभण्डारको प्रयोगको अवस्था पत्ता लगाउनु अपरिहार्य हुन्छ । शब्दस्रोत र शब्दवर्गको प्रयोगको अवस्थामा यो अध्ययनलाई केन्द्रित गरिएको छ ।

समस्याकथन

मुना एक मासिक बालपत्रिका हो । मुनाको रचना बालबालिकालाई विभिन्न प्रकारका ज्ञान, जानकारी साथै मनोरञ्जन प्रदान गर्ने उद्देश्यले गरिएको हो । यसमा विभिन्न खेलहरू समेत समावेश गरिएको छ । जसबाट बालबालिकाको सिर्जनात्मक क्षमताको विकासमा सहयोग समेत पुग्दछ । मुना मासिक बालपत्रिकामा कथा, कविता, निबन्ध, जीवनी, ज्ञानविज्ञानका क्षेत्रमा भएका नवीन उपलब्धिहरू समावेश गरिएका छन् ।

यी विविध सन्दर्भ र सामग्रीले बालबालिकाको बौद्धिक विकासका साथै सिर्जनात्मक क्षमताको विकासमा समेत सहयोग पुऱ्याएका छन् । यद्यपि यी सामग्रीले बालबालिकाको शब्दभण्डारमा कस्तो योगदान पुऱ्याएका छन् ? शब्दस्रोतका आधारमा कुन स्रोतका शब्दलाई बढी वा कम महत्त्व दिइएको छ ? अथवा शब्दस्रोतको प्रयोगको अवस्था कस्तो छ ? शब्दवर्गको प्रयोगको अवस्था कस्तो छ ? शब्दहरू शब्दस्रोत र शब्दवर्गका आधारमा विश्लेषण गर्दा सरल वा जटिल के छन् ? बालबालिकाको स्तरअनुकूलमा शब्दहरू प्रयोग भएका छन् कि छैनन् ? भनी अध्ययन गर्नु उपयुक्त ठानेर यस्ता पक्षको अनुसन्धान गर्नमा प्रस्तुत शोधकार्यलाई केन्द्रित गरिएको छ । यस अध्ययनका समस्या निम्नानुसार रहेका छन् :

१. के मुना पत्रिकामा प्रयुक्त शब्दभण्डारको शब्दस्रोत पत्ता लगाउन सकिन्छ ?

२. उक्त शब्दभण्डारको शब्दवर्ग पहिचान गर्न सकिन्छ ?

उद्देश्य

'मुना' मासिक बालपत्रिकमा प्रयुक्त शब्दभण्डारको अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य गरिनुका उद्देश्य निम्नानुसार रहेका छन् :

१. 'मुना' मासिक बालपत्रिकामा प्रयुक्त शब्दभण्डारको स्रोतगत स्थिति पत्ता लगाउनु,

२. 'मुना' मासिक बालपत्रिकामा प्रयुक्त शब्दभण्डारको शब्दवर्गगत स्थिति पहिल्याउनु ।

अध्ययनको औचित्य

प्रस्तुत शोधकार्य मुना मासिक बालपत्रिकाको शब्दभण्डार पक्षको विश्लेषणका निमित्त गरिने भएकोले यस विषयमा आजसम्म कुनै पनि अध्ययन नभएको र बाल भाषासँग सम्बन्धित नियमित पत्रिका भएकोले यसको अध्ययन र विश्लेषण गर्नु महत्त्वपूर्ण र उपयोगी रहेको छ । यस अध्ययनबाट बालभाषाको चयन र विश्लेषणमा सहयोग पुग्ने छ । बालसाहित्य लेखन र सम्पादन गर्ने लेखक, सम्पादक तथा प्रत्येक सम्बन्धित व्यक्तिलाई सहयोग पुग्ने छ । बालसाहित्यसम्बन्धी अध्ययन गर्ने शोधार्थीलाई मार्गनिर्देश गर्न सहयोगी रहने छ । कवितामा प्रयुक्त शब्दभण्डारको बारेमा जानकारी रहनेछ । आम पाठकवर्ग र

बालमनोविज्ञानसम्बन्धी जिज्ञासा राख्नेलाई सहयोगी रहनेछ । बालपत्रिकामा प्रयुक्त भाषाको अध्ययन गर्न चाहने जो कोहीलाई सहयोग मिल्नेछ ।

अध्ययनको परिसीमा

प्रस्तुत शोधपत्रलाई निम्न परिसीमामा सीमित गरेर अध्ययन गरिएको छ :

(क) मुना बालपत्रिकाको ५ वटा अङ्कलाई मात्र आधार बनाइएको छ ।

(ख) शब्दभण्डारको पहिचान, स्रोत तथा पदवर्गमा मात्र सीमित रहेर अध्ययन गरिएको छ ।

(ग) बाल शब्दभण्डारको पहिचानका लागि मुख्य गरेर नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठानबाट प्रकाशित नेपाली बृहत् शब्दकोश (२०७५) लाई आधार मानिएको छ ।

अध्ययनको रूपरेखा

"मुना" मासिक बालपत्रिकामा प्रयुक्त शब्दभण्डारको अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । जसमा अध्ययनको रूपरेखा निम्नानुसार रहेको छ :

अध्याय एक : शोधपरिचय

अध्याय दुई : पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक परिचय

अध्याय तीन : अध्ययन विधि तथा प्रक्रिया

अध्याय चार : शब्दभण्डारको शब्दस्रोत तथा पदवर्ग

अध्याय पाँच : सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

सन्दर्भसामग्री सूची

परिशिष्ट

व्यक्तिवृत्त

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा

पूर्वकार्यको समीक्षा

पूर्व अध्ययनबाट पूर्व निर्मित शोध सामग्रीको अध्ययनबाट आफूले गर्ने शोधको सीमा निर्माण, उद्देश्य, विधि, प्रक्रिया र समस्या पहिचान गर्न समेत सहयोग प्राप्त हुन्छ । तसर्थ उक्त अध्ययनबाट आफूले गर्ने शोधकार्य सम्बन्धित विषयको शीर्षकमा सम्पन्न भए नभएको अनुसन्धानको समीक्षा गर्नु आवश्यक हुन्छ । व्यवस्थित र अर्थपूर्ण ढङ्गले शोधकार्य सम्पन्न गर्नका लागि उद्देश्य सार्थक बनाउन विगतका प्रयासहरूको समीक्षा गरिएको छ ।

पुस्तक समीक्षा : शर्मा (२०७१) द्वारा *प्रज्ञा नेपाली सन्दर्भ र व्याकरण* नामक पुस्तक रचना भएको छ । उक्त पुस्तकमा कुनै भाषामा पाइने र प्रयुक्त हुने यावत् शब्दहरूको समूहलाई शब्दभण्डार भनिन्छ । प्रत्येक भाषाको आफ्नै शब्दभण्डार हुन्छ भन्ने उल्लेख गरिएको छ । यस पुस्तकले शब्दभण्डारको बारेमा जानकारी दिन सहयोग गरेको छ ।

भण्डारी र अन्य (२०७३) द्वारा *सामाजिक तथा मनोभाषाविज्ञान* पुस्तक रचना भएको छ । उक्त पुस्तकमा बालकको शब्दभण्डारको विकासको बारेमा वेरी, म्याके, रिचार्डस्, डाउन, डेभिड क्रिष्टल आदिले गरेको अध्ययन अनुसार बालकले लगभग १ वर्षको उमेरमा आइपुग्दा केही आवश्यक शब्दहरूको अर्थबोध गरिसकेका हुन्छन् र ती बढी मात्रामा नामसँग सम्बन्धित हुने गर्दछन् । M.F. वेरीले १ महिनादेखि ८ वर्षसम्म बालबालिकाहरूको बोध तथा मौखिक भाषा विकासको अध्ययन गरेका छन् । उनको अध्ययन निकै महत्त्वपूर्ण छ । बेरीका अनुसार १ महिनाको नवजात शिशुले ध्वनिको प्रतिक्रिया जनाउँछ, रुन कराउन थाल्छ, दुईतिन महिनामा खासखास ध्वनि निकाल्छ र ६ महिनामा संयुक्त ध्वनि निकाल्छ ८ महिनामा एकाक्षरी शब्द (वा, मा, पा) उच्चारण गर्छ, १० महिनामा आफू नजिकका र

चलनचल्तिका वस्तुका नाम भन्न थाल्छ । एक वर्षतिर एक शब्दे वाक्य उच्चारण गर्छ, डेढ वर्षदेखि २ वर्षमा बालकले आफ्नो वरपरका वस्तु र व्यक्तिको नाम भन्न थाल्छ । २ वर्षदेखि अढाइ वर्षमा २७२ शब्द प्रयोग गर्छ । यसै क्रमअनुसार एक वर्षदेखि सुरु भएको बालकको शब्दभण्डारको विकास ८ वर्षमा पुग्दा दैनिक जीवनमा आवश्यक पर्ने आधारभूत शब्दभण्डारो विकासका तहसम्म पुग्छ भन्ने उल्लेख छ । यस पुस्तकले बालकको शब्दभण्डारका बारेमा ज्ञान दिएको छ ।

कसजु (२०७४) द्वारा *प्रज्ञा बाल साहित्य विवेचना* शीर्षकमा पुस्तक रचना भएको पाइन्छ । उक्त पुस्तकमा हजुरबा आमाले नाति नातिना भुलाउन/सुताउन, फुल्याउन वा रमाइलो गराउन कथा गीत सुनाउने चलनले नेपाली बालसाहित्य थालेको र यही जगमा धानिएर अगाडि बढेको देखिन्छ । प्रौढ साहित्य जस्तै गरी सुन्ने सुनाउने लोकगीत, लोककथा, गाउँखाने कथा परम्पराले बाल साहित्यलाई पनि गीत दिएको देखिन्छ । इतिहास पुराण पञ्चतन्त्र, हितोपदेश मित्रलाभ, स्वस्थानीव्रत, वीरसिक्का, मुन्सीका तिन आहान जस्ता कथामा वर्णित घटना पात्रहरू जुन बालकलाई सुनाउने चलनले दोहोऱ्याई ल्याएको परम्परादेखि आजसम्मको यही नै नेपाली बालसाहित्यले हुर्काएको परम्परित प्राप्ति हो भन्ने उल्लेख गरिएको छ । बाल साहित्यको विकाससँग सम्बन्धित जानकारी यस पुस्तकले दिएको छ ।

घिमिरे (२०७४) द्वारा *बालसाहित्यको विधागत सिद्धान्त र नेपाली बालसाहित्य* भन्ने पुस्तक रचना गरिएको छ । उक्त पुस्तकमा बाह्र-तेह्र वर्षसम्मका बालबालिका स्वयम्ले वा अन्य उमेरका सर्जकहरूले आफूलाई तत्तत् उमेरमा पुऱ्याई विभिन्न उमेर समूहका बालबालिकाको रुचिअनुरूप सिर्जना गरेका आख्यानात्मक वा आख्यानरहित सरल तर कलात्मक भाषिक रचनालाई बालसाहित्य भन्न सकिन्छ । यसभित्र बालचित्रकथा, बालकथा,

बालउपन्यास जस्ता आख्यानात्मक गद्यप्रयुक्ति, बालचित्र, कविता, बाल चित्रकाव्य, बालकविता/काव्य/खण्डकाव्य जस्ता आख्यानात्मक पद्यात्मक स्वरूपका अतिरिक्त बालनाटक/एकाङ्की जस्ता आख्यान सहितका संवादात्मक स्वरूपहरू पर्दछन् । यसैगरी काल्पनिक आख्यानभन्दा भिन्न तथ्याङ्क आधारित सूचनामूलक बाल पुस्तक, बालोपयोगी जीवनी, बालसंस्मरण, बालपुस्तक समीक्षा, बालसमालोचना, बालसाहित्यिक शोधसम्म वाङ्मयिक स्वरूप पनि बालसाहित्यकै सीमाभित्र समेटिन्छन् भन्ने उल्लेख गरिएको छ । बालसाहित्यको इतिहास बारेमा यस पुस्तकले जानकारी दिएको छ ।

न्यौपाने र अन्य (२०७४) द्वारा *अनिवार्य नेपाली नामक* पुस्तक रचना भएको छ । उक्त पुस्तकमा शब्द हुनका लागि एक वा एकभन्दा बढी रूप उपयुक्त वाक्यात्मक कार्य तथा अर्थगत क्षमता हुन आवश्यक छ । नेपाली भाषामा सामान्यतः प्रत्येक शब्दलाई अलग अलग डिकोमा लेख्ने चलन छ । कुनै पनि भाषा निश्चित शब्दभण्डारमा निहित हुन्छ । सम्बन्धित शब्दभण्डारमा पृथक-पृथक् किसिमबाट शब्दहरूको भण्डारमा हुन्छ । साथै वाक्यात्मक प्रयोगका आधारमा शब्दहरूको वर्ग निर्धारण गरिन्छ । शब्दको वर्गीकरण अर्थात् शब्दवर्ग छुट्याउने धेरै आधारहरू छन् : स्रोतको आधार, बनोटको आधार, कार्यको आधार, रूपायनको आधार आदि भनिएको छ । यस पुस्तकबाट शब्दभण्डारसम्बन्धी जानकारी हासिल गर्न सकिन्छ ।

शोध समीक्षा : के.सी. (२०६९) द्वारा *बालोद्यान मासिक बालपत्रिकामा समाविष्ट कथाहरूको अध्ययन विश्लेषण* शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । उक्त शोधपत्रको उद्देश्य बालोद्यान मासिकमा समाविष्ट कथाहरूको संरचनात्मक पक्ष विश्लेषण गर्नु, उक्त पत्रिकामा समाविष्ट कथाहरूलाई छनोट र स्तरणका आधारमा विश्लेषण गर्नु, भाषा शिक्षणका दृष्टिले बालकथाहरूको प्रयोजन दर्साउनु, बालोद्यानमा प्रकाशित कथाका सबलता र दुर्बलता

केलाउँदै सुझाव दिनु रहेका छन् । यस शोधपत्रमा पुस्तकालय विधिको प्रयोग गरिएको छ भने नमुना छनोटको रूपमा बालोद्यान मासिक बालपत्रिकामा प्रकाशित गरिएका २०६७ सालका ४ अङ्क र २०६८ सालका ८ अङ्क गरी १२ अङ्कमध्ये प्रत्येक अङ्कका १/१ वटा गरी जम्मा १२ वटा कथाहरूको छनोट गरिएको छ । उक्त शोधको निष्कर्षमा कथाको विषयवस्तुलाई हेर्दा विषयवस्तुलाई विविधता पाइने, सबै बालकथा रैखिक ढाँचामा रहेका, धेरै कथामा मानवेत्तर पात्रको प्रयोग गरेकोले खास सन्देशमूलक नभएका, बालउमेरमा नै बाघ, हात्ती, विरालो जस्ता जनावर बोलेको कथा पढ्दा उनीहरूमा कथाप्रति नराम्रो असर पर्न सक्ने, बालकथामा प्रयोग हुने भाषा सरल हुनुपर्नेमा छनोटमा परेका कतिपय कथामा जटिल वाक्यको केही मात्रामा प्रयोग भएको, उखानटुक्काको बढी प्रयोग नभएको भाषिक अशुद्धता बढी नभएको, धेरै मानवेत्तर पात्रको प्रयोग भएकोले चरित्र निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउन नसक्ने जस्ता निष्कर्ष निकालिएको छ । बालकथासम्बन्धी जानकारी यस शोधबाट प्राप्त भएको छ ।

पौडेल (२०६९) द्वारा *नागरिक दैनिक पत्रिकाको परिशिष्टाङ्क जूनकिरीमा समाविष्ट बालकथाहरूको अध्ययन* शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । उक्त शोधपत्रको उद्देश्य बालकथाको सैद्धान्तिक पक्षको विश्लेषण, जुनकिरी परिशिष्टाङ्कमा समाविष्ट बालकथाहरूको संरचनात्मक पक्षको विश्लेषण गर्नु, जुनकिरी परिशिष्टाङ्कमा समाविष्ट बालकथाहरूको भाषिक पक्षको विश्लेषण गर्नु, जुनकिरी परिशिष्टाङ्कमा समाविष्ट कथाहरूमा रहेका कमीकमजोरी औंल्याई सुधारका लागि उचित सुझाव दिनु रहेका छन् । यस शोधपत्रमा पुस्तकालय विधिको प्रयोग गरिएको छ भने नमुना छनोटमा वि.सं. २०६७ पौषदेखि वि.सं. २०६८ माघ महिनासम्मका बाह्र कथालाई लिइएको छ । बालपत्रिकामा समावेश गरिएका बालकथाहरू बालबालिकाका लागि बौद्धिक खुराक प्रदान गर्ने खालका र मनोरञ्जनपूर्ण हुनुपर्दछ, बालबालिकालाई बढीभन्दा बढी ज्ञान प्रदान गरेर समयानुकूल

अगाडि बढ्न सहयोग पुऱ्याउनुपर्छ, छनोट गरिएका बालकथाहरूमा प्रसङ्ग अनुसारका उखान टुक्काहरूको प्रयोग गरिएको पाइँदैन । यस शोधका लागि छनोट गरिएका 'अर्पिताको करेसाबारी', 'पांग्रेको कालो चश्मा', 'आफ्नै रंग प्यारो' शीर्षकका कथाहरूमा प्रस्तुत गरिएका मानवेत्तर पात्रहरूका क्रियाकलाप हेर्दा अपत्यारिला देखिन्छन् । बालकथाहरूमा सामाजिक विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गरिनुपर्छ । छनोटमा परेका 'राजु अनलाइन', 'कालो टाटो भएको केटो', 'सुन्दरपुरकी सुशीला' कथामा सामाजिक विषयवस्तु प्रस्तुत गरिएको छ । कथामा घटनाक्रम सिलसिला मिलेको हुनुपर्दछ । छनोट गरिएका कथाहरूमध्ये चिभेचराको धुर्त्याइँ कथामा त्यति सिलसिला मिलेको पाइँदैन जस्ता निष्कर्ष निकालिएको छ । बालकथाको सैद्धान्तिक पक्षको जानकारी प्रस्तुत शोधबाट भएको छ ।

न्यौपाने (२०६९) द्वारा *मुना मासिक बालपत्रिकामा प्रयुक्त जीवनीका पाठहरूको विश्लेषणात्मक अध्ययन* शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । उक्त शोधपत्रको उद्देश्य मुना मासिक बालपत्रिकामा समाविष्ट जीवनीका पाठहरूको भाषिक र स्वरूपगत पक्षहरू पहिल्याउनु, उक्त पत्रिकामा समाविष्ट जीवनीका पाठहरू कुन कुन पक्षको विकासमा उपयोगी छन्, पहिल्याउनु, उक्त पत्रिकामा के कस्ता जीवनीका पाठहरू समावेश गर्दा बालबालिकाका लागि उपयोगी हुन्छन् पहिल्याउनु, उक्त पत्रिकामा समाविष्ट जीवनीका पाठमा रहेका कमजोरी पत्ता लगाउनु, ती कमजोरी सुधारका लागि उपयुक्त सुझाव प्रस्तुत गर्नु रहेका छन् । यस शोधपत्रमा पुस्तकालयीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरिएको छ भने नमुनाको रूपमा २०६८ वैशाखदेखि २०६८ चैतसम्मका 'मुना' मासिक बालपत्रिकाका अङ्क प्राथमिक स्रोतका सामग्रीका रूपमा रहेका छन् । उमेर समूहका आधारमा जीवनीको विश्लेषण गर्दा ५-८ उमेर समूहका लागि उपयुक्त हुने २/४ वटा बाहेक बाँकी १३-१६ उमेर समूहका लागि उपयुक्त हुने जीवनीका पाठहरू रहेका, अरू विषय क्षेत्रका तुलनामा साहित्यिक क्षेत्रसँग सम्बन्धित जीवनीका पाठ बढी समावेश गरेको, छनोटमा परेका

जीवनीमा कुनै कुनैमा कठिन शब्द कतै साह्रै विस्तारित र जटिल वाक्यको प्रयोग गरेको तथा भाषिक अशुद्धता रहेको जस्ता निष्कर्ष निकालिएको छ। बालसाहित्यअन्तर्गत जीवनीको बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न सकिन्छ।

दाहाल (सन् २०१३) द्वारा *कोपिला बालपत्रिकामा समाविष्ट शब्दहरूको अर्थगत अध्ययन* शीर्षकमा शोधकार्य भएको छ। यस शोधकार्यको उद्देश्य कोपिला बालपत्रिकामा समाविष्ट शब्दहरूको सङ्कलन र वर्गीकरण गर्नु, कोपिला बालपत्रिकामा प्रयुक्त शब्दहरूको भाषिक पक्षको स्थिति पहिल्याउनु, बालपत्रिकामा समाविष्ट बालशब्दहरूको भाषिक सीप विकासका दृष्टिले उपयोगिता पहिल्याउनु रहेका छन्। यस शोधकार्यमा पुस्तकालय विधिको प्रयोग भएको छ भने नमुनाको रूपमा २०५९ साल वैशाखेखि चैत्रसम्मको प्रत्येक पहिलो आइतबारको बालपत्रिकाको १२ अङ्कलाई लिइएको छ। प्रस्तुत पत्रिकामा समावेश भएका चुट्किला र कोठेपद मनोरञ्जनमूलक र ज्ञानवर्द्धक रहेको, एक वर्षभरिका अङ्कहरूको अध्ययन गर्दा प्रत्येक अङ्कमा चुट्किला र कोठेपदलाई उच्च महत्त्व दिइएको, चुट्किला र कोठेपदमा तत्सम, तद्भव र आगन्तुक शब्दको प्रयोग गरिएको जस्ता निष्कर्ष निकालिएको छ। बाल शब्द र ती शब्दको अर्थगत जानकारी प्रस्तुत शोधबाट प्राप्त भएको छ।

खड्का (२०७३) द्वारा *बालसाहित्यका दृष्टिले जूनतारा बालपत्रिकाको अध्ययन* शीर्षकमा शोधकार्य भएको छ। प्रस्तुत शोधकार्यको उद्देश्य जूनतारा बालपत्रिकामा समाविष्ट बालकथाहरूको संरचना पक्षको विश्लेषण गर्नु, बालसाहित्यका दृष्टिले जूनतारा बालपत्रिकामा समाविष्ट कविताहरूको संरचनात्मक विश्लेषण गर्नु रहेका छन्। प्रस्तुत शोधकार्यमा पुस्तकालयीय विधि, व्याख्यात्मक विधि र विश्लेषणात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ भने नमुनाको रूपमा जुनतारा बालपत्रिका २०६९ का ३ अंकलाई लिइएको छ। बालपत्रिकामा समावेश गरिएका बालकविताहरूले बालबालिकाहरूका निम्ति बौद्धिक क्षमता

प्रदान गराउनुका साथै मनोरञ्जन दिलाउने विषयवस्तु समेटेका छन्, जुनतारा बालपत्रिकामा समाविष्ट बालकविताहरू अधिकांश मनोरञ्जनमूलकभन्दा पनि ज्ञानमूलक बढी देखिन्छन्, कवितामा काल्पनिकताभन्दा बढी सत्यता पाइन्छ जस्ता निष्कर्ष निकालिएको छ ।

पौडेल (२०७३) द्वारा *रूपसे दैनिक पत्रिकाको सम्पादकीयमा प्रयुक्त भाषा* शीर्षकमा शोधकार्य भएको छ । यस शोधकार्यको उद्देश्य 'रूपसे दैनिक' पत्रिकाको सम्पादकीयको बाह्य पक्षको लेखाजोखा गर्नु, रूपसे दैनिक पत्रिकाको आन्तरिक पक्षको विश्लेषण गर्नु रहेको छ । नमुनाको रूपमा रूपसे दैनिक पत्रिकाका १० ओटा अङ्कमा प्रकाशित सम्पादकीयलाई लिइएको छ । सम्पादकीयको शीर्षकको आधारमा अध्ययन गर्दा २ देखि ४ शब्दसम्मका संरचित भएको पाइएको जसमध्ये २ शब्दे शीर्षकको सङ्ख्या सबैभन्दा बढी रहेको, शैलीका आधारमा अध्ययन गर्दा चारओटा शैलीको प्रयोग भएका छन् । वाक्यका आधारमा अध्ययन गर्दा जटिल वाक्यका तुलनामा सरल वाक्यको बढी प्रयोग भएको, शब्दभण्डारको संरचनात्मक आधारमा अध्ययन गर्दा व्युत्पन्न र अव्युत्पन्न दुबै प्रकारका शब्दको प्रयोग गरिएको जस्ता निष्कर्ष निकालिएको छ । भाषाको विश्लेषणसम्बन्धी जानकारी प्रस्तुत शोधबाट प्राप्त भएको छ ।

मल्ल ठकुरी (२०७६) द्वारा *कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त शब्दहरूको अध्ययन* शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । उक्त शोधपत्रको उद्देश्य कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तक तथा विधामा पदवर्गको प्रयोगको स्थिति पहिचान गर्नु, कथा विधामा प्रयुक्त शब्दहरूको स्रोतगत स्थिति केलाउनु रहेको छ । यस शोधपत्रमा पुस्तकालयीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरिएको छ भने नमुना छनोटमा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा प्रकाशित कक्षा नौको पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथा विधाका पाठमा प्रयुक्त पदवर्ग र स्रोतको अध्ययनमा केन्द्रित गरिएको छ । भाषा पाठ्यपुस्तकमा शब्दभण्डारको महत्त्वपूर्ण स्थान रहने भएकोले

सबै शब्दवर्ग र स्रोतका शब्दहरूको प्रविष्टि भएको पाइयो । नाम विशेषण, क्रिया विशेषण, सर्वनाम र क्रिया वर्गका शब्दहरूको प्रविष्टि सन्तोषजनक देखिए पनि नामयोगी, संयोजक, विस्मयादिबोधक, निपात वर्गका, शब्दहरूको प्रविष्टि न्यून रूपमा रहेको पाइयो । स्रोतका आधारमा शब्दहरूको छनोट र वितरण केही मात्रामा सन्तोषजनक रहेपनि शब्दवर्गका हिसाबले शब्दहरूको प्रयोगमा समानुपातिक वितरण भएको देखिएन जस्ता निष्कर्ष निकालिएको छ । कथामा प्रयुक्त शब्दभण्डारको बारेमा जानकारी प्रस्तुत शोधबाट भएको छ ।

सैद्धान्तिक अवधारणा

परिचयः कुनै पनि भाषाका आ-आफ्नै मौलिक शब्द र तीबाट बनेका शब्दहरूको शृङ्खला वा शब्दसमूह हुन्छ जसलाई शब्दभण्डार भनिन्छ । कुनै भाषामा पाइने र प्रयुक्त हुने यावत शब्दहरूको समूहलाई शब्दभण्डार भनिन्छ (शर्मा, २०७१, पृ. १०७) । शब्दभण्डारको सहायताले नै शब्दको स्रोत, शब्दवर्गीकरण, शब्दप्रयोगको सन्दर्भ आदि पत्ता लगाउन सकिन्छ । शब्दभण्डारको ज्ञान हुनु भनेको शब्दको ज्ञान मात्र नभई कुनै पनि भाषाको ज्ञान हुनु हो ।

बालकले जन्मेपछि समाजबाट घर परिवारबाट भाषा सिक्ने गर्दछ र सोहीअनुसार नै कुनै पनि बालबालिकामा भाषाप्रतिको सचेतता अथवा भाषा प्रयोगको अवधारणा विकास हुन्छ । बालकले सिकेको भाषा उसले आफ्नो उमेर र क्षमताअनुसार विकास र प्रयोग गर्दै जान्छ र उसले प्रयोग गरेका शब्दहरू बालबालिकाले प्रयोग गर्ने शब्दको शृङ्खलालाई बाल शब्दभण्डार भनिन्छ ।

बालबालिकाले प्रयोग गर्ने भाषा सरल, सहज तथा सामान्य प्रकृतिको हुन्छ । आफ्नो क्षमता, रुचि र चाहनाअनुरूप बालबालिकाले शब्दभण्डारको प्रयोग गर्ने गर्दछन । जस्तैः

लुगालाई नाना, गहनालाई चाचा, खानेकुरालाई पापा जस्ता शब्दहरूको प्रयोग गर्दछन् । उमेरको वृद्धिसँगै यस्ता शब्दहरू परिस्कार गर्दै लैजान्छन् । बाह्य वातावरण, साथीसमूह तथा विद्यालय प्रवेश गरेसँगै उनीहरूको शब्दभण्डार क्षमतामा वृद्धि हुन्छ ।

बेरीका अनुसार एक महिनाको नवजात शिशुले ध्वनिको प्रतिक्रिया जनाउँछ । रुन, कराउन थाल्छ । दुई-तीन महिनामा खास-खास ध्वनि निकाल्छ । ६ महिनामा संयुक्त ध्वनि निकाल्छ, ८ महिनामा एकाक्षरी शब्द (बा, मा, पा) उच्चारण गर्छ । १० महिनामा आफू नजिकका र चलनचल्तीका वस्तुका नाम भन्न थाल्छ । एक वर्षतिर एकशब्दे वाक्य उच्चारण गर्छ । डेढ वर्षदेखि दुई वर्षमा बालकले आफ्नो वरपरका वस्तु र व्यक्तिका नाम भन्न थाल्छ । ५०-७५ शब्दसङ्ख्या प्रयोग गर्छ । दुईदेखि अढाइ वर्षमा २७२ शब्द प्रयोग गर्छ । साढे दुईदेखि तीन वर्षमा सामान्य र संयुक्त अक्षर, पदावली, टुक्का स-साना वाक्यग्रहण गर्न थाल्छ, यस समयमा ४४६ शब्दसम्म प्रयोग गर्छ । ४ वर्षमा ९८ प्रतिशत बुझ्न सकिने भाषाको प्रयोग गर्छ । यस अवधिमा १५४० शब्दभण्डार क्षमता हुन्छ । ५ वर्ष पूरा भएपछि बालकको उच्चारण स्पष्ट हुन्छ । यतिबेला शब्दभण्डार क्षमता २०७२ हुन्छ । ७ वर्ष पुगेपछि ४००० शब्द प्रयोग गर्छ । यसरी एक वर्षदेखि सुरु भएको बालकको शब्दभण्डारको विकास ८ वर्षमा पुग्दा दैनिक जीवनमा आवश्यक पर्ने आधारभूत शब्दभण्डारको विकासका तहसम्म पुग्दछ (भण्डारी र पौड्याल, २०७३, पृ. १२२) ।

यसरी बालकको शब्दभण्डार विकासका विभिन्न पक्षलाई विश्लेषण गर्दै बालबालिकामा क्षमता र ज्ञानको विकास गर्नका लागि विभिन्न पत्रपत्रिका लेख तथा रचनाहरू प्रकाशित हुँदै आएको समेत पाइन्छ ।

शैक्षणिक प्रयोजन : बालबालिकाको शब्दभण्डार बुझी सोअनुरूप शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न र उनीहरूको स्तर, रुचि र क्षमताअनुसार शब्दप्रयोग गरी

उनीहरूलाई सिकाइमा सहजता ल्याउन बाल शब्दभण्डारको ज्ञान हुन आवश्यक छ । अतः यस लेखको प्रयोजन निम्नानुसार हुनेछ :

(क) बालभाषा सिकाइका चरण बुझी सोअनुरूप बालबालिकालाई बुझ्न,

(ख) बाल शब्दभण्डार पहिचान गरी सोअनुरूप बालबालिकासँग व्यवहार गर्न,

(ग) बालबालिकालाई सिकाउने क्रममा उनीहरूको स्तर र क्षमतासँग मिल्ने प्रकृतिका शब्दहरूको प्रयोग गर्न,

(घ) बालमनोविज्ञानलाई बुझी सोहीअनुरूप व्यवहार गर्न ।

शब्दभण्डार र उमेरबीचको सम्बन्ध : स्विस मनोवैज्ञानिक जिन पियाजेले बालकको संज्ञानात्मक विकासको चर्चा गर्दै भाषाविकास संज्ञानात्मक विकासको गतिसँगै हुने कुरा उल्लेख गरेका छन् (भण्डारी र पौड्याल, २०७३ : १०४) । संज्ञानात्मक विकास भन्नले शिशुले आफ्नो परिवेशको बारेमा बुझ्नु हो । बालकले गरेर सिक्ने, सिकाइका नियमहरू बनाउने, विविध वस्तुलाई छुट्याउने जस्ता विविध क्रियाकलापबाट उसमा शब्दभण्डारको विकास हुँदै जान्छ र उसले विभिन्न क्षेत्रका शब्दहरूको ज्ञानसमेत लिन्छ ।

ग्रेगरी पियाजे, स्टर्न, लियोपोल्ड, केयर र ग्रेसरको अध्ययनको आधारमा डब्लु एफ म्याकेले प्रस्तुत गरेको बालकको भाषा विकासलाई यसप्रकार तालिकामा देखाउन सकिन्छ :

समय	बोध क्षमता	उच्चारण वा अभिव्यक्ति क्षमता
३ महिना	मानव ध्वनि पहिचान गर्नु तर सम्झनामा राख्न नसक्नु,	मुस्काउनु, स्वेच्छिक र असङ्गठित आवाज निकाल्नु, रुनु, कुँज्नु
६ महिना	मित्रवत वा मायालु र अमित्रवत् वा रिसालु ध्वनि पहिचान गर्नु,	स्वरको उच्चारण, व्यञ्जनको उच्चारण गर्नु, तुताउनु ।

९ महिना	अनुहारको भाव बुभ्नु, विशिष्ट शब्द उच्चारणको प्रयास गर्नु,	ध्वनि र ध्वनि समूहको उच्चारण गर्नु ।
१२ महिना	साधारण आदेश ग्रहण गर्नु,	बोलिसँग खेल्नु, विशेष प्रकारको बोल्नु, प्रतिक्रिया जनाउनु ।
१८ महिना	सामान्य आदेश र निर्देशनको पालना गर्नु,	एक दर्जन वा बढी शब्दको व्यवहार गर्नु, एक शब्दे वाक्य बोल्न सुरु गर्नु ।
२ वर्ष	आदेश बुझ्नु, धेरै शब्दहरू बुझ्नु	दुई शब्दे वाक्य प्रयोग गर्नु, विशेष प्रकारको बोली बोल्न छोड्नु, शब्दभण्डार वृद्धि हुनु ।
३ वर्ष	भूतकालिक, वाक्यको प्रयोग गर्नु, प्रश्नबोध हुनु,	शब्दभण्डारको तीव्र वृद्धि, व्याकरणात्मक वाक्यको प्रयोग गर्न थाल्नु, अनुभव बताउनु ।
४ वर्ष	बोधक्षमता बढ्नु, समयावधिको भिन्नता बुझ्नु ।	प्रौढ भाषाको प्रयोग गर्नु, बोलीमा परिपक्वता देखिनु ।
५ वर्ष	बाल्यकालका घटना बुभ्नु २ हजारभन्दा बढी शब्द बुझ्नु ।	छोटा र टिप्पणीमूलक प्रतिक्रिया दिनु, जटिल वाक्यको प्रयोग गर्नु, शब्दभण्डार विकास हुनु ।
६-८ वर्ष	बोलीमा पूर्णता हुनु, पढ्न थाल्नु, शब्दभण्डार वृद्धि गर्नु	बोलाइ सीपको विकास हुनु, अभ्यास गर्नु र सिकेका नयाँ ढाँचा सम्झँदै जानु ।

स्रोत : भण्डारी र पौड्याल, २०७३ : ११३ ।

नेपाली भाषाको शब्दभण्डार: शब्दहरूको ढुकुरी शब्दभण्डार हो । शब्दभण्डारका दृष्टिले नेपाली भाषा निकै सम्पन्न रहेको छ । विभिन्न क्षेत्रका शब्द, ज्ञानविज्ञानका नवीन शब्दहरू आदिले नेपाली भाषालाई विकसित तुल्याएको छ । समय समयमा हुने भाषिक आन्दोलन तथा परिवर्तनहरूले भाषाको आधुनिकीकरणमा सहयोग पुगेको छ ।

भाषा विचार विनिमयको सशक्त माध्यम भएको तथा यसको उत्पत्ति र प्रयोगपनि समाजमै हुने भएकोले समाज र विश्वव्यापीकरणको प्रभावसँगै भाषाले आफूलाई आधुनिक र परिष्कृत बनाउँदै लगेको छ ।

नेपाली भाषामा विभिन्न स्रोतका शब्द रहेका छन् । विभिन्न विद्वानका मतअनुसार यिनलाई विभिन्न प्रकारले वर्गीकरण गरेको पाइन्छ । न्यौपाने र अन्यले यसरी वर्गीकरण गरेका छन् :

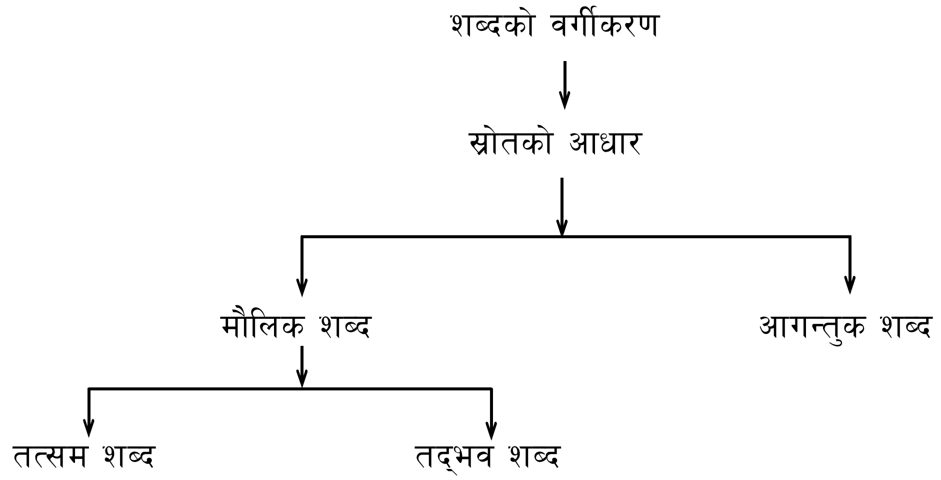

न्यौपाने र अन्य (२०७४ : २९)

अधिकारीले स्रोतका आधारमा शब्दलाई गरेको वर्गीकरण

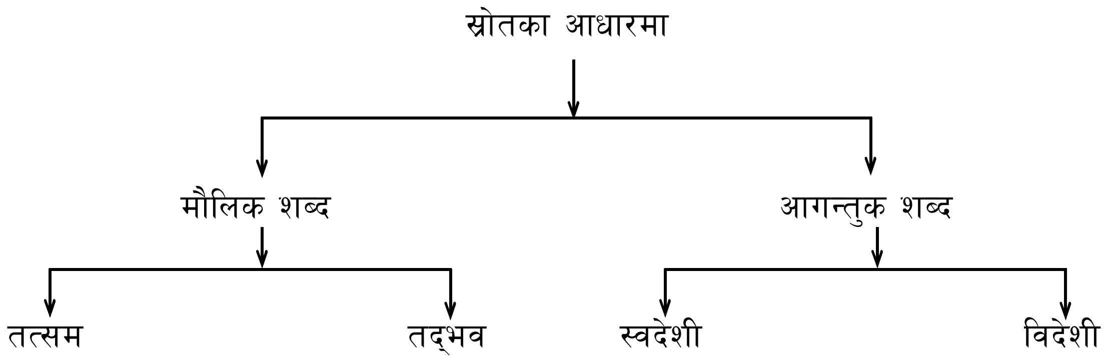

(अधिकारी, २०६७ : ८२)

स्रोतको आधारमा शब्दको वर्गीकरण : कुनै पनि शब्दको उत्पत्ति स्थललाई त्यसको स्रोत भनिन्छ। नेपाली भाषा भारोपेली भाषा परिवारको सतम् वर्गको आर्य इरानेली शाखाको संस्कृत भाषाबाट विकसित भएको हुनाले यस भाषामा संस्कृत स्रोतका शब्दहरूको भण्डार अधिक मात्रामा रहेको छ। स्रोतका आधारमा नेपाली भाषाका शब्दहरूलाई मौलिक र आगन्तुक २ प्रकारमा विभाजन गरिएको छ :

मौलिक शब्द : संस्कृत भाषाबाट नेपाली भाषामा आएका र झर्रा नेपाली शब्दहरूलाई मौलिक शब्द भनिन्छ। मौलिक शब्द २ प्रकारका हुन्छन् :

तत्सम् शब्द: 'तत्सम्' शब्दले पहिलेको समान भन्ने अर्थलाई जनाउँछ। अथवा संस्कृतबाट नेपालीमा आउँदा कुनै पनि रूप परिवर्तन नभई जस्ताको तस्तै आउने शब्द तत्सम् शब्द हुन । जस्तै : गुरु, योगी, अग्नि आदि।

तद्भव शब्द: संस्कृतबाट नेपालीमा आउँदा रूप परिवर्तन भएका शब्दहरू तद्भव शब्द हुन। तद्भव शब्द सामान्यतया प्राकृत हुँदै नेपालीमा रूपान्तरण भएका हुन्छन्। जस्तै : दही, रात, आँखो आदि।

आगन्तुक शब्द: संस्कृत बाहेकका अन्य जुनसुकै स्वदेशी वा विदेशी भाषाबाट नेपालीमा आएका शब्दहरू आगन्तुक शब्द हुन्। जस्तै : अरबी → हाकिम, लायक अङ्ग्रेजी : कोट, रेडियो, मोबाइल आदि।

कार्यका आधारमा शब्दको वर्गीकरण

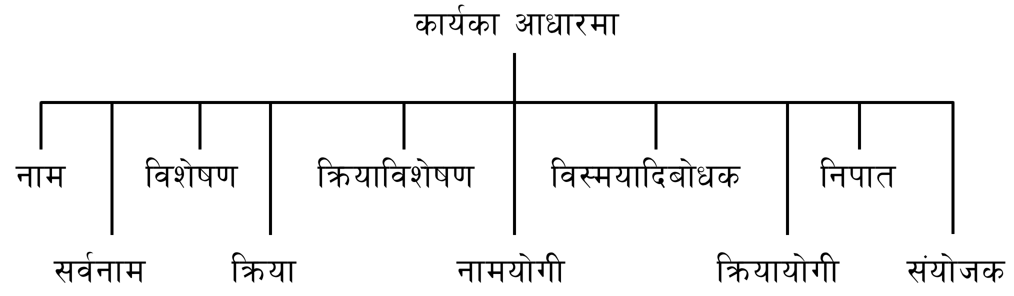

एक वा एकभन्दा बढी वर्णबाट बनेको स्वतन्त्र प्रयोग हुन सक्ने भाषाको अर्थयुक्त एकाइलाई शब्द भनिन्छ (काफ्ले, २०६९ : २५) । घर, पानी, नाक आदि स्वतन्त्र रूपमा प्रयोग हुने र अर्थ पूर्ण पनि भएकाले शब्द हुन् । तर उपसर्ग (वि, अघि, प्रति आदि), प्रत्यय (आलु, एलु, एर आदि) को प्रयोग स्वतन्त्र रूपमा नहुने र तिनको अर्थ पनि नभएकाले ती शब्द होइनन् । त्यसै गरी गर, पढ, लेख् आदि धातुहरू अर्थ युक्त भए पनि तिनको स्वतन्त्र प्रयोग नहुने हुनाले ती पनि शब्द मानिदैनन् । वाक्यमा प्रयोग भएका वा प्रयोग हुन योग्य पदलाई शब्द भनिन्छ, जस्तै :

शब्दः म, भाइ, किताब, दिएँ ।

पदः मैले भाइलाई किताब दिएँ ।

शब्दको वर्गीकरण गर्ने मूल आधारमा चाहिँ त्यसले वाक्यमा गर्ने कार्य हो । कार्यका आधारमा शब्दलाई मुख्य रूपमा पाँच वर्गमा बाँडिएको पाइन्छ ।

यही विभाजनलाई आधार मानेर शब्दको शब्दवर्ग निर्धारण गरिन्छ । नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापद र अव्यय गरी शब्दवर्ग मुख्य रूपमा पाँच प्रकारका हुन्छन् । अव्ययलाई पनि नामयोगी, क्रिया विशेषण, निपात, विस्मयादि बोधक र संयोजक गरी पाँच वर्गमा विभाजन गर्न सकिन्छ (बराल र एटम, २०६६ : ३१) ।

नाम र नामका प्रकार : वाक्यमा कर्ता, कर्म र पूरकका रूपमा प्रयोग भई कारकीय कार्य सम्पन्न गर्ने पदलाई नाम वा संज्ञा भनिन्छ । कुनै व्यक्ति, वस्तु, ठाउँ, गुण, भाव, स्थितिको परिचय गराउने अथवा अवस्था र अवधारणा जनाउने र 'को र 'के' को उत्तरमा आउने शब्दलाई नाम भनिन्छ (दाहाल, २०६५ : ४१) । नामलाई पनि व्यक्तिवाचक, जातिवाचक, समूहवाचक, द्रव्यवाचक र भाववाचक गरी पाँच उपप्रकारमा छुट्याएर अध्ययन गरिएको पाइन्छ :

व्यक्तिवाचक नाम : कुनै एक वा विशेष व्यक्ति, वस्तु, ठाउँ, दिन, पर्व स्थान, नदी, पर्वत, पुस्तक, चाड आदिलाई जनाउने शब्दलाई व्यक्तिवाचक नाम भनिन्छ (दाहाल, २०६५ : ४१) । जस्तै :

(क) व्यक्ति बुझाउने : राम, सीता, गीता ।

(ख) स्थान बुझाउने : ललितपुर, भक्तपुर, जनकपुर, काठमाडौँ आदि ।

(ग) वस्तु बुझाउने : कमल, रामायण, घन्टाघर, सिंहदरबार आदि ।

(घ) चाड पर्व बुझाउने : दसैँ, तिहार, तिज, इद, क्रिसमस आदि ।

(ङ) हिमाल, नदी तथा पहाड बुझाउने : सगरमाथा, कर्णाली, चुरे, माछापुच्छ्रे, कञ्चनजङ्घा आदि ।

जातिवाचक नाम : एकै जातका एक वा अनेकलाई बोध गराउने शब्दलाई जातिवाचक नाम भनिन्छ (दाहाल, २०६५ : ४१) । जस्तै : मानिस, महादेश, देश, सहर, गाउँ, किताब, घर, दरबार, चाड, नदी पहाड ।

समूहवाचक नाम : परस्पर सादृश्य वा अदृश्य अनेक वस्तुहरूको समुदायको बोध हुन्छ । जहाँ प्रत्येक वस्तु होइन अर्थात् वस्तुको व्यष्टि होइन, समष्टि रूप प्रकट हुन्छ । त्यसलाई समूहवाचक शब्द भनिन्छ (दाहाल, २०६५ : ४१) । जस्तै : जोडा, जोर, युगल, गण, वृन्द, जमात, फौज, वर्ग, बथान, गोलो, पोलो, बगाल, झुन्ड, राशि, पुञ्ज, थुप्रो, डङ्गुर, झुप्पो आदि ।

द्रव्यवाचक : गनेर अर्थात् यति वटा भनेर नछुट्याई नाप तौलद्वारा छुट्याइने (परिमेय) नामलाई द्रव्यवाचक नाम भनिन्छ (बराल र एटम, २०६६ : ३३) । जस्तै :, सुन, चाँदी, फलाम, हिरा, पानी, धान, चामल, पीठो, मासु, नुन, हावा, धुवाँ, अक्सिजन आदि ।

भाववाचक नाम : नाप्न, तौल्न, देख्न, सुन्न, सुँघ्न, छाम्न र चाख्न नसकिने तर मनले भने अनुभव र महसुस गर्न सकिने भावको नामलाई भाववाचक नाम भनिन्छ अर्थात् अमूर्त भाव, गुण, विचार, क्रिया, स्थिति आदिको नामलाई नै भाववाचक नाम भनिन्छ (दाहाल, २०६५ : ४२) । जस्तै : माया, दया, प्रेम, रिस, घृणा, दुःख, बृद्धि शिक्षा, शान्ति, सुन्दर, सौन्दर्य, वीरता, हिँडाइ, पढाइ आदि ।

माथिको वर्गीकरण परम्परागत भएकाले भाषावैज्ञानिक दृष्टिकोणका आधारमा नामलाई निम्न लिखित रूपमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ :

सङ्ख्येय र असङ्ख्येय नाम : गन्ती गर्न सकिने अथवा एकभन्दा बढी जनाउनका लागि बहु वचन लिन सक्ने नामलाई सङ्ख्येय नाम भनिन्छ, जस्तै : मानिस/मानिसहरू, किताब/किताबहरू, पहाड/पहाडहरू आदि । गन्ती गर्न नसकिने तथा बहु वचन हुन नसक्ने नामलाई असङ्ख्येय नाम भनिन्छ, जस्तै : पानी, मसी, धुलो, दया, माया, वीरता, करुणा आदि ।

सजीव र निर्जीव नाम : भाले र पोथी छुट्टिने तथा प्राण भएका सजीवलाई सजीव नाम र ठूलो र सानो छुट्याउन सजीव बाहेकका प्राण नभएका निर्जीवलाई बुझाउने नामलाई निर्जीव नाम भनिन्छ जस्तै :

सजीव : मामा/माइजू, दिदी/भिनाजु, लोग्ने/स्वास्नी आदि ।
निर्जीव : डालो/डाली, थाल/थली, झोला/झोली आदि ।

मानवीय र मानवेत्तर : मानवलाई बुझाउने नामलाई मानवीय र मानव बाहेक अन्य जीव, वनस्पति, वस्तु तथा स्थानलाई बुझाउने नामलाई मानवेत्तर नाम भनिन्छ जस्तै :

मानवीय : राम, सीता, आमा, मामा आदि ।
मानवेतर : कुकुर, ढुकुर गाई, हिमाल, पहाड आदि ।

सर्वनाम : नाम, नाम पदसमूह तथा वाक्यको सट्टामा प्रयोग गरिने शब्दलाई सर्वनाम भनिन्छ (बराल र एटम, २०६६ : ३४) । म, तँ, ऊ, त्यो, यो तपाई, उहाँ, जो, को, आफु आदि सर्वनाम हुन् । सर्वनाम पद, पदावली र वाक्यको सट्टा प्रयोग हुन्छ जस्तै :

(क) हरि किसान हो । ऊ परिश्रमी छ । (पदको सट्ट)

(ख) उसले राम्रा पुस्तकहरू किन्यो । ती निकै उपयोगी छन् । (पदावलीको सट्ट)

(ग) मानिसको सेवा गर्दा धर्म हुन्छ । यो सत्य कुरा हो । (वाक्यको सट्टा)

सर्वनाम निम्नअनुसार पाँच प्रकारका हुन्छन् :

पुरुषवाचक सर्वनाम : पुरुष वा स्त्रीवाचक नामपदको सट्टामा प्रयोग हुने शब्दलाई पुरुषवाचक सर्वनाम भनिन्छ । म, हामी, तँ, तिमी, तपाई, ऊ यो, त्यो, उहाँ, यिनीहरू, तिनीहरू, उनीहरू, उहाँहरू पुरुषवाचक सर्वनाम हुन् । पुरुषवाचक सर्वनाम पनि तिन प्रकारका हुन्छन् । ती हुन् :

(१) प्रथम पुरुष वाचक सर्वनाम

(२) द्वितीय पुरुष वाचक सर्वनाम

(३) तृतीय पुरुष वाचक सर्वनाम

प्रथम पुरुष वाचक सर्वनाम : वक्ताको सन्दर्भमा आउने सर्वनामलाई प्रथम पुरुष वाचक सर्वनाम भनिन्छ । जस्तै : म, हामी, मैले, हामीले, मलाई, हामीलाई ।

द्वितीय पुरुष वाचक सर्वनाम : श्रोताको सन्दर्भमा आउने सर्वनामलाई द्वितीय पुरुष वाचक सर्वनाम भनिन्छ । जस्तै : तँ, तैँले, तिमी, तिमीहरू, तपाई, तपाईँहरू, यहाँ हजुर ।

तृतीय पुरुष वाचक सर्वनाम : वक्ता र श्रोताभिन्न अन्य व्यक्तिको सन्दर्भमा आउने सर्वनामलाई तृतीय पुरुष वाचक सर्वनाम भनिन्छ। जस्तै : ऊ उसले, त्यसले, उनीहरू, तिनीहरू, उनी, उनले, उहाँ, उहाँहरू ।

आत्मवाचक/निजवाचक : नाम तथा सर्वनामका पछाडि 'आफू' बुझाउन प्रयोग हुने सर्वनामलाई आत्मवाचक सर्वनाम भनिन्छ। यसलाई निजवाचक सर्वनाम पनि भनिन्छ। स्वयम्, आफू, आफैँ यस्ता प्रकारका सर्वनाम हुन्। यो तिनै वटा पुरुषका पछाडि प्रयोग हुन्छ। यसले कर्ता आफैँलाई बुझाउँछ। जस्तै :

(क) म आफैँ भात खान्छु।

(ख) तँ आफैँ घर जा।

(ग) ऊ आफैँ गृहकार्य गर्छ।

(घ) हरि स्वयम् ठीक छैन।

दर्शकवाचक : नजिक वा टाढाको कुनै व्यक्ति वा वस्तुको सट्टामा प्रयोग भई त्यसलाई तोकेर देखाउने शब्दलाई दर्शकवाचक सर्वनाम भनिन्छ। निकटवाचक र दूरवाचक गरी यो दुई प्रकारको हुन्छ।

(क) नजिकका वस्तु वा पदार्थलाई तोकेर देखाउने निकट वाचक सर्वनाम : यो, यी, यिनीहरू।

(ख) टाढाका वस्तु वा पदार्थलाई तोकेर दुरवाचक सर्वनाम : त्यो, ती, ऊ तिनीहरू र उनीहरू।

सम्बन्धवाचक सर्वनाम : नामपदको सट्टामा प्रयोग भई त्यससँग सम्बन्ध स्थापना गर्ने शब्दलाई सम्बन्धवाचक सर्वनाम भनिन्छ (बराल र एटम, २०६६ : ३५)। जो, जो, जो,

जुन, जोसुकै, जेसकै, जे आदि सर्वनाम सम्बन्धवाचक हुन् । निश्चयवाचक र अनिश्चयवाचक गरी यो सर्वनाम दुई प्रकारको हुन्छ :

निश्चित : जो, जे, जुन आदि ।

अनिश्चत : जोसुकै, जेसुकै, जुनसुकै आदि ।

प्रश्नवाचक सर्वनाम : कुनै व्यक्ति वा वस्तुका बारेमा प्रश्न गर्दा प्रयोग हुने सर्वनामलाई प्रश्नवाचक सर्वनाम भनिन्छ (बराल र एटम, २०६६ : ३५) । को, के, कुरा आदि प्रश्नवाचक सर्वनाम हुन् । प्रश्नवाचक सर्वनाम पनि निश्चयावाचक र अनिश्चियवाचक गरी दुई प्रकारका हुन्छन् :

निश्चयावचक : को, के, कुरा के, के, कुन कुन आदि ।

अनिश्चयावाचक : कोही, केही, कुनै आदि ।

विशेषण र विशेषणका प्रकार : नामको विशेषता (गुण, दोष, अवस्था, सङ्ख्या, परिमाण, सम्बन्ध आदि) जनाउने पदलाई विशेषण भनिन्छ । विशेषण पदले नाम पदका अगाडि प्रयोग भई त्यसको विशेषण जाहेर गर्दछ । विशेषणले विशेषणता जाहेर गर्ने नाम पदलाई विशेषय भनिन्छ । वाक्यमा विशेषण कुन, कस्तो, कति, कत्रो आदि प्रश्नका उत्तरमा विशेषण आउँछ । जस्तै :

(क) अग्लो मानिस आयो । - कस्तो ?

(ख) जेठो छोरो घर आयो । - कुन ?

(ग) मसँग सय रुपियाँ छ । - कति ?

(घ) घर ठूलो छ । - कत्रो ?

यी वाक्यमा आएका अग्लो, जेठो, पचास, ठूलो शब्दहरूले क्रमश : मानिस, छोरो, रुपियाँ, घरका गुण, सङ्ख्या तथा परिमाण वताएकाले ती विशेषण हुन् ।

विशेषणले जुन नामको विशेषता बुझाउँछ, त्यसलाई विशेषण भनिन्छ, जस्तै :

गोरो केटो पढ्दै छ ।

यस वाक्यमा गोरो विशेषणले केटाको जनाएको केटो विशेष्य हो ।

विशेषण गुणबोधक, सङ्ख्याबोधक, परिमाणबोधक र सार्वनामिक गरी चार प्रकारका छन् ।

गुणबोधक विशेषण : नाम पदको अवस्था, आकार, स्थान, रङ, क्षेत्र, काल आदि गुण (विशेषता) बुझाउने पदलाई गुणबोधक विशेषण भनिन्छ । यसले निम्न लिखित कुराहरूलाई बुझाउँछ :

१. रङ्ग : रातो, कालो, सेतो, हरियो, पहेँलो, निलो, रातो आदि ।

२. स्वाद : मिठो, तितो , टर्रो, गुलियो, अमिलो आदि ।

३. स्वभाव : सज्जन, दुष्ट, झगडिया, मिचाहा, भँडुवा, खवैया, लेखैया आदि ।

४. छाँट : खस्रो, मसिनो, चिल्लो, नरम आदि ।

५. बानी : असल, खराब, अल्छी, मिहिनेती, परिश्रमी आदि ।

६. अवस्था : गरिब, धनी, नीच, उच्च माहिलो, जेठो आदि ।

सङ्ख्याबोधक विशेषण : नामको क्रम, आवृत्ति, पूर्ण वा आँशिक गणना बुझाउने शब्दलाई सङ्ख्याबोधक विशेषण भनिन्छ (काफ्ले, २०६९ : ३५) । जस्तै :

(क) निश्चित सङ्ख्या : एक, दस, पच्चीस, सय, सवा दुई, पौने एक आदि ।

(ख) अनिश्चित सङ्ख्या : सयौँ, हजारौँ, करौडौ, लाखौँ आदि ।

(ग) आवृत्ति : दोब्बर, तेब्बर, दुगुना, तीनगुना, चारगुना आदि ।

(घ) क्रम : पहिलो, दोस्रो, चौथो, पाँचौ आदि ।

(ङ) प्रत्येय वाचक : एकएक, प्रत्येक, हरेक आदि ।

परिमाणबोधक विशेषण : व्यक्ति वा वस्तुको नाप, तौल, मात्रा आदि बुझाउने शब्दलाई परिमाणबोधक विशेषण भनिन्छ । जस्तै :

धेरै, थोरै, अलिकता, प्रशस्त, यावत्, धेरथोर, थोर बहुत, धेरैजासे आदि ।

सार्वनामिक विशेषण : सर्वनाम पदले विशेषणको काम गरेमा त्यसलाई सार्वनामिक विशेषण भनिन्छ (काफ्ले, २०६९ : ३५ । यस्ता सर्वनाम नाम वा विशेष्यका अगाडि आउँछन् । सार्वनामिक विशेषणका रूपमा दर्शक, सम्बन्ध, प्रश्नवाचक सर्वनामहरू आउँछन् । जस्तै :

दर्शक सार्वनामिक विशेषण : यो किताब उपयोगी छ ।

सम्बन्धवाचक सार्वनामिक विशेषण : जो व्यक्तिले राम्ररी पढ्यो, ऊ असल थियो ।

प्रश्नवाचक सार्वनामिक विशेषण : को मान्छे आएको थियो ।

माथि प्रयोग भएका यो, जो को सर्वनामले नामका अगाडि आएकाले यिनीहरू सार्वनामिक विशेषण हुन् ।

क्रिया र यसका प्रकार : कुनै पनि प्रक्रिया, घटना, गतिविधि तथा कार्य व्यापार जनाउने शब्दलाई क्रिया भनिन्छ । क्रियालाई निम्न लिखित आधारमा विभिन्न भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ :

समापकताका आधारमा क्रिया : समापकताका आधारमा क्रिया दुई प्रकारका हुन्छन् । समापक क्रिया र असमापक क्रिया ।

समापिका क्रिया : वाक्यको समापन गर्ने क्रियालाई समापिका क्रिया भनिन्छ । यस्ता क्रियाहरूले धातुमा काल, पक्ष, भाव, लिङ्ग, वचन, पुरुष आदि जनाउन रूपायन लिइन्छन् । यस कोटिका शब्दहरू क्रियापद हुन्छन् । जस्तै : हरि भात खान्छ । हरिले भात खायो । उसले पढ्छ । उनीहरूले पढ्छन् । आदि ।

असमापिका क्रिया : वाक्यको समापन नगर्ने क्रियालाई असमापिका क्रिया भनिन्छ । यस्ता क्रियाबाट सम्पूर्ण वाक्य बन्न सक्दैन । धातुमा नु, एको, ने, एर, तो, दो, ई, न जस्ता सार्वधातुक कृत् प्रत्यय लागेर बनेका क्रियार्थक कृदन्त शब्दलाई नै असमापिका क्रिया भनिन्छ (अधिकारी, २०६७ : ९९) । वाक्य टुङ्ग्याउन नसक्ने यस्ता शब्दले वाक्यात्मक आधारमा क्रियापद नभई नाम, विशेषण र क्रियायोगीको काम गर्दछन् जस्तै :

असमापक (कृदन्त) क्रिया	शब्दवर्ग
खाएर (खा+एर)	अव्यय (क्रिया विशेषण)
खाई (खा+ई)	अव्यय (क्रिया विशेषण)
खान (खा+न)	अव्यय (क्रिया विशेषण)
खानाले (खा+नाले)	अव्यय (क्रिया विशेषण)
खाएको (खा+एको)	विशेषण
खाने (खा+ने)	विशेषण
खानु (खा+नु)	नाम

यसरी क्रियापद भन्नाले समापक क्रिया मात्र बुझिन्छ, जसले शब्दवर्गमा क्रियापद वर्गको काम गर्दछ ।

अर्थप्राधान्यका आधारमा क्रिया : अर्थप्राधान्यका आधारमा क्रिया दुई प्रकारका हुन्छन् । मुख्य क्रिया र सहायक क्रिया ।

मुख्य क्रिया : अर्थका दृष्टिले मुख्य बन्न सक्ने क्रियालाई मुख्य क्रिया भनिन्छ, जस्तै : खान्छ, बस्छ, पढ्छ, लेख्छ आदि ।

सहायक क्रिया : मुख्य क्रियाको अर्थलाई सघाउन आउने क्रियालाई सहायक क्रिया भनिन्छ । यो क्रिया : मुख्य क्रियाभन्दा पछाडि आउँछ । सहायक क्रियाले कोशीय अर्थ नजलाई व्याकरणात्मक कार्य जनाउन मद्दत गर्छन्, जस्तै : छ, हो, सक्छ, थियो, राख्नु पर्नु आदि ।

संरचनाका आधारमा क्रिया : संरचनाका आधारमा क्रिया दुई प्रकारका हुन्छन् । सरल र संयुक्त ।

सरल क्रिया : एउटा मात्र क्रिया भएको अथवा अर्को क्रियासँग संयुक्त नभएको एकल क्रियालाई सरल क्रिया भनिन्छ, जस्तै : बस्छ, लेख्छ, रोयो, छ, हो, फर्कनु, आउनू आदि ।

कर्मकताका आधारमा क्रिया : कर्मकताका आधारमा क्रिया दुई प्रकारका हुन्छन् । अकर्मक क्रिया, सकर्मक क्रिया ।

अकर्मक क्रिया : कर्म नलिने क्रियालाई अकर्मक क्रिया भनिन्छ । यस्तो क्रियाले वाक्यमा प्रत्यक्ष रूपमा एउटा मात्र शब्द लिन सक्छ । त्यो शब्द वाक्यमा कर्ता भएर आउँछ जस्तै : राम हाँस्छ भाइ रुन्छ, बुबा सुत्नु भयो आदि ।

सकर्मक क्रिया : कर्म लिने क्रियालाई सकर्मक क्रिया भनिन्छ । यसमा एउटा कर्म लिनेलाई एककर्मक र दुईटा कर्म लिनेलाई द्विकर्मक क्रिया भनिन्छ । यस्ता क्रियाले वाक्यमा

दुइटा नामिक पद लिएका हुन्छन् । ती मध्ये एउटा कर्ता र अर्को कर्म हुन्छ । जस्तै : रामले भात खायो । हरिले डोरी बाट्यो आदि ।

पूरकापेक्षी क्रिया : पूरकको अपेक्षा गर्ने क्रियालाई पूरकापेक्षी क्रिया भनिन्छ । केही अकर्मक र सकर्मक क्रिया पनि वाक्यार्थका दृष्टिले अपूर्ण देखा पर्दछन् । अथवा आआफ्ना क्रियाको ग्रहणशीलता अनुसार कर्ता वा कर्म लिएर पनि वाक्यमा यस्ता क्रिया प्रयोग हुँदाहुँदै केही नपुगेको जस्तो हुन्छ । त्यस स्थितिमा अकर्मक क्रिया छ भने कर्ताको पूरक र सकर्मक छ भने कर्मको पूरक भएर अर्को शब्द थपिने हुन्छ, जस्तै : श्याम बिरामी छ । हरि डाक्टर हो । हरिले रमेशलाई मूर्ख भन्यो । श्यामले हरिलाई नेता मान्यो ।

क्रिया विशेषण/क्रियायोगी र यसका प्रकार : क्रियापद, विशेषण र स्वयम् क्रिया विशेषणको विशेषता बुझाउन प्रयोग गरिने अव्यय शब्दलाई क्रिया विशेषण भनिन्छ । यसलाई क्रियायोगी पनि भनिन्छ (बराल र एटम, २०६१, ३०) । जस्तै :

(क) म काम राम्ररी गर्छु । क्रिया (गर्छु) को विशेषता बुझाउने

(ख) तिमी निकै धेरै पैसा कमाउँछौ विशेषण (धेरै) को विशेषता बुझाउने ।

(ग) ऊ अति माथि पुग्यो । (क्रिया विशेषण) (माथि) को विशेषता बुझाउने ।

क्रिया विशेषणका समयवाचक, स्थानवाचक, परिमाणवाचक, रीतिवाचक र कारणवाचक गरी पाँच प्रकार हुन्छन् ।

(क) समयवाचक : हिजो, भर्खर, सबेरै आदि ।

(ख) स्थानवाचक : यहाँ, उहाँ, वारि, नजिक, टाढा आदि ।

(ग) परिमाणवाचक : यति, धेरै निकै आदि ।

(घ) रीतिवाचक : राम्ररी सुटुक्क, सरासर, फटाफट, अकस्मात् आदि ।

(ङ) कारणवाचक : खान, जानाले, सुकेर, घुमी, पढ्न आदि ।

(च) आवृत्तिवाचक : बारम्बार, सधैँ आदि ।

(छ) विपरीत : उसलाई बोलाएर पनि आएन ।

(ज) सर्तबोधक : भने आए, आदि ।

नामयोगी र नामयोगीका प्रकार : नामिक शब्द (नाम, सर्वनाम र विशेषण) का पछाडि प्राय : जोडिएर प्रयोग गरिने र शब्दहरूका बिचमा सम्बन्ध गाँस्ने अव्यय पदलाई नामयोगी भनिन्छ (वराल र एटम, २०६१, ३०) । नेपालीमा प्रयोग हुने विभिन्न प्रकारका नामयोगीहरू छन्, जस्तै :

(क) समयवाचक : खेर, बित्तिकै, पहिले, पूर्व, पश्चात्, पछि उप्रान्त, पालि आदि ।

(ख) स्थानवाचक : नजिक, माथि, मुनि, भित्र, बाहिर, वरिपरि, बिच, निर आदि ।

(ग) रीतिवाचक : झैँ, जस्तै, बमोजिम, भन्दा, अनुसार, समान, सामु, सरि आदि ।

(घ) दिशावाचक : तिर, पट्टि, सामुन्ने, तर्फ, आसपास, छेउछाउ आदि ।

(ङ) अवधिवाचक : सम्म, मात्र, पर्यन्त, केवल, मध्ये आदि ।

(च) सहभाववाचक : समेत, सँग, सित, सहित, साथै आदि ।

(छ) अभाववाचक : बिना, बाहेक, सिवाय, अलावा, अतिरिक्ति आदि ।

(झ) अन्य : सट्टा अन्तर्गत, बारे, प्रति, वापत, समक्ष आदि ।

संयोजक र संयोजकका प्रकार : दुई वा दुईभन्दा बढी शब्द, पदावली तथा उपवाक्यलाई जोड्ने अव्यय शब्दलाई संयोजक भनिन्छ (बराल र एटम, २०६१, ३१) । संयोजकको प्रयोग अनुसार संयोजक दुई प्रकारका छन् :

संयोजक

(क) सापेक्ष र निरपेक्ष

(ख) सरल र जटिल

सापेक्ष संयोजक : प्रधान उपवाक्य र अधीन उपवाक्यलाई जोडेर मिश्र वाक्य बनाउने संयोजकलाई सापेक्ष संयोजक भनिन्छ, जस्तै :

(क) जो चोर छ, उसको स्वर ठूलो हुन्छ ।

(ख) जहाँ फूल फूल्छ, त्यहाँ माहुरी डुल्छ ।

निरपेक्ष संयोजक : स्वतन्त्र उपवाक्यहरूलाई जोडेर संयुक्त वाक्य बनाउने संयोजकलाई निरपेक्ष संयोजक भनिन्छ । जस्तै :

(क) रामले भात खायो र विद्यालय गयो ।

(ख) सीता आइन् अनि श्याम गयो ।

सरल संयोजक : एउटा मात्र शब्द भएका संयोजकलाई सरल संयोजक भनिन्छ । (न्यौपाने र अन्य, २०६९ : ११७) । जस्तै : र, वा, या, कि, तर, नत्र, अत : आदि ।

जटिल संयोजक : एकभन्दा बढी शब्द भएका संयोजकलाई जटिल संयोजक भनिन्छ, (न्यौपाने र अन्य, २०६९ : ११७) । जस्तै : किनभने किनकि, यसकारण, तापनि आदि ।

विस्मयादि बोधक र यसका प्रकार : विभिन्न अवस्थामा मानिसका मनमा उब्जने संवेग (आश्चर्य, खुसी, घृणा, अद्भूत, आश्चर्य, दु:ख, प्रशंसा आदि) जनाउन प्रयोग गरिने अव्यय शब्दलाई विस्मयादि बोधक शब्द भनिन्छ (बराल र एटम, २०६१, ३२) । विस्मयादि बोधक शब्द प्राय : वाक्यको सुरुमा विस्मयादि बोधक चिह्न (!) सहित प्रयोग गरिन्छ ।

आम्मै, ए, अरे, छि, ओहो, ल, धत्, धिक्कार, उफ्, थुक्क आदि विस्मयादि बोधक शब्द हुन् विस्मयादि बोधक शब्दको प्रयोग यसरी गरिन्छ :

आम्मै ! कति ठूलो घर ।

ए ! बर्बाद पो भएछ ।

निपात र निपातका प्रकार : आफ्नो खास अर्थ नभएको तर वाक्यमा विभिन्न धारणा, अनुभूति र अभिव्यक्ति सहज ढङ्गले प्रकट गर्न सहयोग पुऱ्याउने तथा अर्थमा बल पुऱ्याउने र भिन्नतालाई समेत ल्याउन सक्ने अव्यय शब्दलाई निपात भनिन्छ (बराल र एटम, २०६१, ३४) । नै, ल, है, नि, क्या, पो, त, रे, के, हँ, खै, लौ, क्यारे, व्यारे आदि निपातहरू हुन् । थेगाहरू पनि निपात अन्तर्गत पर्दछन् । निपात वाक्यको सुरुमा, बिचमा र अन्त्यमा तिनै ठाउँ प्रयोग हुन्छ । जस्तैं :

(क) ल, तिमी, सिनेमा हेर्दिनौ ?

(ख) ऊ पो आएछ ।

(ग) राम त पशुपति पो गयो रे आदि ।

निष्कर्ष

समग्रमा, बालक जन्मेपछि उसले परिवार र बाह्य वातावरण, विद्यालय, साथीभाइ आदिबाट भाषा सिक्दै स मयक्रमसँगै आफूमा शब्दभण्डारको विकास गर्दै, आफूलाई सजिलो लाग्ने र साधारण शब्दको प्रयोग गर्ने भाषाको शृङ्खला तथा शब्दहरूलाई बाल शब्दभण्डार भनिन्छ । बाल शब्दभण्डारको पहिचान र सैद्धान्तिक प्रकृतिको अध्ययनले बालकले प्रयोग गर्ने भाषा बुझ्न र सोअनुरूप भाषिक व्यवहार गर्न सहयोग पुग्ने निश्चित छ ।

अध्याय तीन

अध्ययनको विधि तथा प्रक्रिया

अनुसन्धान विधि

प्रस्तुत अनुसन्धान कार्यका लागि तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि पुस्तकालयीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरिएको छ भने विश्लेषणका लागि वर्णनात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ :

अनुसन्धान ढाँचा

यस शोधकार्यको ढाँचा गुणात्मक प्रकृतिको रहेको छ । गुणात्मक पक्षसँग सम्बन्धित भएर शोधकार्य गरिएको छ ।

तथ्याङ्कका स्रोत

प्राथमिक स्रोत : प्रस्तुत अनुसन्धानमा मुना पत्रिकाका ५ वटा अङ्कलाई प्राथमिक स्रोतका रूपमा प्रयोग गरिएको छ ।

द्वितीयक स्रोत : सम्बन्धित विषयमा प्रकाशित पुस्तक, पत्रपत्रिका, शोधपत्र आदिलाई द्वितीयक स्रोतका रूपमा उपयोग गरिएको छ ।

तथ्याङ्क सङ्कलन

प्रस्तुत अनुसन्धान कार्यका लागि विभिन्न सन्दर्भसामग्री, पुस्तकहरू, पत्रपत्रिका आदि तथ्याङ्कको सङ्कलन गरिएको छ भने मुख्य रूपमा मुना मासिक बालपत्रिकाको २०७५ सालका ५ वटा अंकलाई प्राथमिक स्रोतका रूपमा लिई सर्वप्रथम बाल शब्दभण्डार पहिचान गरिएको छ र सङ्कलन गरिएका शब्दलाई वर्णानुक्रम अनुसार टिपोट गरिएको छ ।

तथ्याङ्कको मानकीकरण

सङ्कलन गरिएका तथ्याङ्कहरूलाई नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठानबाट प्रकाशित नेपाली बृहत् शब्दकोश (२०७५) जस्ता मुख्य सामग्रीबाट प्रमाणीकरण गरिएको छ साथै शोध निर्देशकसँग सल्लाह र परामर्श लिई मानकीकरण गरिएको छ ।

तथ्याङ्कको व्याख्या विश्लेषण

मानकीकृत तथ्याङ्कलाई वर्णानुक्रममा राखेर प्रस्तुत गरिएको छ । स्रोतका आधारमा तत्सम्, तद्भव र आगन्तुक शब्दलाई ३ वटा तालिकामा राखी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ भने शब्दवर्गका आधारमा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियाविशेषण, नामयोगी, संयोजक, निपात र विस्मयादिबोधकलाई तालिकामा राखी तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्याय चार

परिणाम तथा छलफल

गोरखापत्र संस्थानद्वारा प्रकाशित मासिक पत्रिका 'मुना' पत्रिकामा प्रयुक्त कविताहरूको शब्दस्रोत र शब्दवर्ग नेपाली शब्दकोशको आधारमा पहिचान गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

'झ्याँउकिरीका गालामा' कविताका शब्दहरूको वर्गीकरण र व्याख्या

'झ्याँउकिरीका गालामा' कविताको स्रोतगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

	तत्सम्	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा शब्द
	मुख	खुट्टामा, खुट्टे गालामा, चिम्लेकिरा च्यापु, जुनकिरीका झ्याउँकिरीका, झ्याम्, ड्याम् प्याट्ट, माम झ्याट लामखुट्टे		
जम्मा	१ (७.१४)	१३ (९२.८६)		१४

स्रोत : मुना, २०७५ असोज ।

उक्त कवितामा जम्मा १४ वटा शब्द प्रयोग गरिएका छन् । जसमा झ्याम्, माम, ड्याम जस्ता शब्दहरूको बारम्बार पुनरावृत्ति भएको देख्न सकिन्छ । तत्सम शब्द एकमात्रा प्रयोग गरिएको छ, तद्भाव १३ वटा बटा शब्द र आन्तुक शब्दको आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको छैन । प्रतिशतका आधारमा हेर्दा तत्सम शब्द ७.१४ प्रतिशत, तद्भव शब्द ९२.८६ प्रतिशत प्रयोग भएका छन् ।

‘झ्याँउकिरीका गालामा’ कविताको शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

क.सं	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	संयोजक	नियात	विस्मयादिबोधक	जम्मा शब्द
	खुट्टा		खुट्टे		झ्याम					
	गाला				ड्याम					
	चिप्लेकिरा				प्याट					
	च्यापु				झ्याट्					
	जुनकिरीका									
	झ्याउँकिरीका									
	माम									
	मुखमा									
	लामखुट्टेका									
जम्मा	९ (६४.२८)		१ (७.१४)	४ (२८.५७)						१४

स्रोत : मुना, २०७५ असोज ।

उक्त बाल कवितामा प्रयोग गरिएका जम्मा १४ शब्दमध्ये नाम ९ वटा विशेषण एक वटा र क्रिया ४ वटा छन् भने सर्वनाम, विशेषण, क्रिया-विशेषण, नामयोगी संयोजक, निपात, विस्मयादिबोधकको प्रयोग गरिएको छैन् । यसरी कवितामा नाम शब्दमात्रको बढी प्रयोग गरी अन्य शब्दको कम प्रयोग गरिएको छ । प्रतिशतको आधारमा हेर्दा ६४.२८ प्रतिशत नाम शब्द, ७.१४ प्रतिशत विशेषण शब्द, २८.५७ प्रतिशत क्रिया विशेषण रहेका छन् ।

‘चिन्नै सकिन’ कविताको वर्गीकरण र व्याख्या

‘चिन्नै सकिन’ कविताको स्रोतगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

	तत्सम्	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा
	अनेक	कसलाई, खुवाएथें, खेत, खैं, धुर्क्याएर, घिउसँग, चिन्नु, छोरो, घरमर, नातिनातिना, पटक्कै, पहिरोले, बगाएको, बुढी, बुहारी, बेला, भोट, भैंसी, मत, मनको, मेरो मैले, यसबेला, लगेको, लग्यो, लड्डु, लैनो सपना, साहु	जोहर	
	अपाङ्ग		पर्दा	
	आपत		मुग्लान	
	अहिले			
	बलात्कृत			
जम्मा	५ (१२.५%	३२ (८०)	३ (७.५)	४०

स्रोत : मुना, २०७५ मंसिर ।

“चिन्नै सकिन” कवितामा जम्मा ७७ वटा शब्द प्रयोग गरिएको छ जसमा ४० वटा बाहेक अन्य ३७ वटा शब्द पुनरावृत्ति भएका छन् । पुनरावृत्ति भएका शब्दहरू धर्मर, मैले, चिन्नै, कसलाई, जाहेर, जस्ता रहेका छन् । यस कवितामा प्रयोग भएका शब्दमध्ये ५ वटा तत्सम्, ३२ वटा तद्भव र ३ वटा आगन्तुक रहेका छन् । तद्भव शब्दको उच्च मात्रामा प्रयोग हुनु र तत्सम् र आगन्तुक शब्दको अत्यान्तै न्यून मात्रामा प्रयोग भएको छ । प्रतिशतको आधारमा हेर्दा तत्सम् १२.५ प्रतिशत, तद्भव ८० प्रतिशत र आगन्तुक ७.५ प्रतिशत रहेका छन् ।

'चिन्नै सकिन' कविताको शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	सं	निपात	विस्मयादिबोधक	जम्मा
	अपाङ्ग	कसलाई	अनेक	खुवाएथे	अहिले		बेला			
	खेत	मेरो	घिउसँग	घुर्क्याएर	आपत					
	छोरो	मैले	पहिरोले	चिन्नै	पटक्कै					
	छोरी		बलात्कृत	देखाएथें	यसबेला					
	जाहेर		मनको	बगाएको	लगेको					
	झुप्रो				लग्यो					
	धरमर									
	नातिनातिना									
	पर्दा									
	पहिरोले									
	बुढि									
	बुहारी									
	भैँसी									
	भोट									
	मत									
	मुग्लान									
	लड्डु									
	लैनो									
	सपना									
	साहु									
जम्मा	२० (४८.७८)	३ (७.३२)	५ (१२.२०)	५ (१२.२०)	७ (१७.०७)	१ (२.४४)				४१

स्रोत : मुना, २०७५ मंसिर ।

'चिन्नै सकिन' कवितामा नाम शब्द २० वटा (४८.७८ प्रतिशत), सर्वनाम ३ वटा (७.३२ प्रतिशत), विशेषण ५ वटा १२.२० प्रतिशत, क्रिया ५ वटा १२.२० प्रतिशत, क्रिया विशेषण ७ वटा १७.०७ प्रतिशत र संयोजक एउटा (२.४४ प्रतिशत) प्रयोग भएका छन् ।

'सबै कुरा भन्छु म' कविताको वर्गीकरण र व्याख्या

'सबै कुरा भन्छु म' कविताको स्रोतगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

	तत्सम	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा
	गीता	अलिकति, कुरो, खुट्टामा खोलामा, घर, घाँघरी, च्यातिएछ, जाउ, जाउँ, जान्छु, जान्न, झोला, ढिलो, तल, देखेँ, धुलो, नडराउ, नानी, पख, पखाल, पनि, पानी, बाटोमा, बुट्टामा बोकिदिन्छु, बैनी, भए, भन्छु, भन्छिन, म, माटोमा मिलाइदिन्छु, राजु, रीता, रुदै, रैछ, लडिरा, सबै, साथी, सानी, सित, सुस्त, हिडिराथेँ, हिलो	किताब	
जम्मा	१ (२.१२)	४५ (९५.७४)	१ (२.१२)	४६

स्रोत : मुना, २०७५ मंसिर ।

"सबै कुरा भन्छु म कवितामा जम्मा ४६ वटा शब्द प्रयोग गरिएको छ भने अन्य शब्द पुनरावृत्ति भएका छन् । यस कवितामा तत्सम् शब्दको एकमात्र प्रयोग भएको छ भने ४४ वटा तद्भव र एक वटा आगन्तुक शब्दको प्रयोग गरिएको छ । प्रतिशतका आधारमा तत्सम शब्द २.१२ प्रतिशत, तद्भव ९५.७४ प्रतिशत र आगन्तुक २.१२ प्रतिशत रहेका छन् ।

'सबै कुरा भन्छु म' कविताको शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	सं	निपात	विस्मयादिबोधक	जम्मा
	किताब	म	धुलो	च्यातिएछ	अलिकति					
	कुरो	सित	सुस्त	जाउ	ढिलो					
	खुट्टामा		हिलो	जाउँ	रुँदै					
	खोलामा			जान्छु	रैछ					
	गीता			जान्न	सबै					
	घर			देखेँ						
	घाँघरी			नडराउ						
	झोला			पख						
	तल			पखाल						
	नानी			बोकिदिन्छु						
	पानी			भए						
	बाटोमा			भन्छु						
	बुट्टामा			भन्छिन						
	बैनी			मिलाइदिन्छु						
	माटोमा			रैछ						
	राजु			लडिरा						
	रीता			हिडिराथेँ						
	साथी									
	सानी									
जम्मा	१९	२	३	१७	५					४५
	(४२.२२)	(४.४४)	(६.६७)	(३७.७८)	(११.११)					

स्रोत : मुना, २०७५ मंसिर ।

"सबै कुरा भन्छु म" कवितामा शब्दवर्गगत आधारमा नाम १९ वटा सर्वनाम २ वटा विशेषण ३ वटा क्रिया १७ वटा, क्रिया विशेषण ५ वटा र संयोजक एउटा प्रयोग गरिएको छ भने नामयोगी निपात र विस्मयादिबोधकको प्रयोग गरिएको छैन । यसमा जम्मा ४६ वटा शब्दको प्रयोग छन् यसरी पुनरावृत्ति भएका शब्दहरू म, कतिाब, भो आदि रहेका छन् । प्रतिशतका आधारमा हेर्दा नाम ४२.२२ प्रतिशत, सर्वनाम ४.४४ प्रतिशत, विशेषण ६.६७ प्रतिशत, क्रिया ३७.७८ प्रतिशत र क्रिया विशेषण ११.११ रहेका छन् ।

'आँट देउ' कविताको वर्गीकरण र व्याख्या

'आँट देउ' कविताको स्रोतगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

	तत्सम	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा
	इश्वर प्रभु मन्त्र ज्ञान शिक्षा	आँट, एक, काम, गर्नेछौं, तराइको दिनेछौं, देउ, पहाडको, बगैंचामा, बाँड्छौं, बन्नेछौं, मिलि, यहाँ, यही, ल्याउँछ, सबै, हामी, हाम्रो, हिमालको, हुर्कन्छ, हे		
जम्मा	५ (१८.५१)	२२ (८१.४८)		२७

स्रोत : मुना, २०७५ मंसिर ।

"आँट देउ" कवितामा जम्मा २६ वटा शब्दको प्रयोग गरिएको छ भने पुनरावृत्ति भएका शब्दहरूको समेत गरी जम्मा ५० वटा शब्दहरूको प्रयोग गरिएको छ । स्रोतगत आधारमा तत्सम स्रोतका ५ वटा शब्दको प्रयोग तद्भव २२ वटा र आगन्तुक शब्द प्रयोग गरएको छैन । प्रतिशतका आधारमा 'आँट देऊ' कवितामा तत्सम् शब्द १८.५१ प्रतिशत, तद्भव ८१.४८ प्रतिशत रहेका छन् ।

‘आँट देउ’ कविताको शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

क.सं.	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	संयोजक	निपात	विस्मयादिबोधक	जम्मा
	इश्वर	यही	सबै	गर्नेछौ	आँट					
	एक	हामी	हे	दिनेछौँ	मिलि					
	काम	हाम्रो		बाँड्छौ	यहाँ					
	तराइको			बन्नेछौ						
	पहाडको			ल्याउँछ						
	प्रभु			हुर्कन्छ						
	बगैँचामा									
	मल									
	हिमालको									
	ज्ञान									
	शिक्षा									
जम्मा	११	३	२	७	३					२६
	(४२.३१)	(११.५४)	(७.६९)	(२६.९२)	(११.५४)					

स्रोत : मुना, २०७५ मंसिर ।

आँट देउ कवितामा ११ वटा नाम, ३ वटा सर्वनाम २ वटा विशेषण ७ वटा क्रिया र ३ वटा क्रिया विशेषको प्रयोग गरिएको छ भने नामयोगी, संयोजक, निपात विस्मयादिबोधकको प्रयोग गरिएको छैन् । यसरी कविताभरी नाम र क्रियाको मात्र प्रयोग गरिएको छ । प्रतिशतका आधारमा हेर्दा नाम शब्द ४२.३१ प्रतिशत, सर्वनाम ११.५४ प्रतिशत, विशेषण ७.६९ प्रतिशत, क्रिया २६.९२ प्रतिशत, क्रिया विशेषण ११.५४ प्रतिशत रहेका छन् ।

'के छ जादु मुना' कविताको वर्गीकरण र व्याख्या

'के छ जादु मुना' कविताको स्रोतगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

	तत्सम	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा
		अर्को, अल्छि, आउँछ, एउटा, किन, कुना, के, केके, गुरुमाले छ, छैन, ज्ञानगुन, भिकी, भोलाबाट, टुनामुना ठूला, त, तिमीलाई देख्छु, पनि, पर्खि पढ्दा, पढ्न, पढ्छन, पढ्या, प्रश्न, बाबुआमा, बहिनी, बस्छु, भन्छिन, मन, मभ्फेरी, महिना, मुना, र , लाग्ने, लाग्दैन, लायौ सबै, सँधै, साना सोध्छु, है	जादु	
जम्मा		४३ (९७.७२)	१ (२.२७)	४४

स्रोत : मुना, २०७५ माघ ।

"के छ जादु मुना" कवितामा जम्मा ४४ वटा शब्दको प्रयोग गरिएको छ भने पुनरावृत्ति भएका शब्दसमेत गरेर जम्मा ५४ वटा शब्द कवितामा प्रयोग भएका छन् जसमा ४३ वटा शब्द तद्भव र १ वटा आगन्तुक स्रोतका रहेका छन्, तत्सम् र आगन्तुक स्रोतबाट कुनै पनि शब्द प्रयोग गरिएको छैन । प्रतिशतको आधारमा हेर्दा तद्भव ९७.७२ प्रतिशत र आगन्तुक २.२७ प्रतिशत रहेका छन् ।

'के छ जादु मुना' कविताको शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

क्र.सं.	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	संयोजक	निपात	विस्मयादिबोधक	जम्मा
	एउटा	के	अल्छि	आउँछ	अर्को		पनि			
	कुना	केके	छैन	छ	किन		र			
	गुरुमाले	त	ज्ञानगुन	भिकी			है			
	जादु	तिमीलाई	टुनामुना	देख्छु						
	भोलबाट		ठूला	पर्खि						

	प्रश्न		सबै	पढ्दा					
	बाबुआमा		सँधै	पढ्न					
	बहिनी		साना	पढ्छन्					
	मझेरी			पढ्या					
	महिना			बस्छु					
	मुना			भन्छिन					
				लाग्ने					
				लाग्दैन					
				लायो					
				सोध्छु					
जम्मा	१२ (२७.२७)	४ (९.१०)	८ (१८.१८)	१५ (३४.१०)	२ (४.५४)		३ (६.८२)		४४

स्रोत : मुना, २०७५ माघ ।

"के छ जादु मुना ?" पत्रिकामा शब्दवर्गगत आधारमा नाम शब्द १२ वटा सर्वनाम ४ वटा, विशेषण ८ वटा क्रिया १५ वटा क्रिया विशेषण २ वटा संयोजक ३ वटा प्रयोग गरिएको छ । नाम र क्रियाको बढी प्रयोग तथा नामयोगी निपात विस्मयादिबोधकको प्रयोग नै नभएको र सर्वनाम, संयोजनक को कम प्रयोग भएको छ । प्रतिशतको आधारमा 'के छ जादु मुना ?' कवितामा नाम २७.२७ प्रतिशत, सर्वनाम ९.१० प्रतिशत, विशेषण १८.१८ प्रतिशत, क्रिया ३४.१० प्रतिशत, क्रिया विशेषण ४.५४ प्रतिशत र संयोजक ६.८२ रहेका छन् ।

‘अनौठो चरा’ कविताको वर्गीकरण र व्याख्या

‘अनौठो चरा’ कविताको शब्दस्रोतको आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

	तत्सम	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा
	कवि, जीवजन्तु, नाम, वातावरण	अग्ला, अचम्म, अनेक, अनौठो, उड्छन्, कस्तो, कहाँ, के, खान्छ, गिद्ध, घर, चरा, छ, जङ्गल, जिउको, ठूलो, डरलाग्दो, त, यरी, नि, पनि, पो प्वाँख, बरा, बस्छ, बाक्लो भर मरेपछि, माथि यसको, यि, यिनी, रुख, राख्छन्, लुस्छन, लौ, सघाउँछ, सफा सहयोगी, साना, सिनो हुन्छन्, हेर्दै, हेर्नु, हो, होला		
जम्मा	४ (७.८७)	४६ (९०.१९)		५१

स्रोत : मुना, २०७५ माघ ।

“अनौठो चरा” कवितामा जम्मा ५१ वटा शब्दको प्रयोग गरिएको छ भने पुनरावृत्ति भएका शब्दसमेत गरी जम्मा ६७ वटा शब्दमा कविता संरचित छ जसमा ४ वटा तत्सम् र ४७ वटा तद्भव स्रोतका शब्दको प्रायेग गरिएको छ भने आगन्तुक स्रोतका कुनै पनि शब्दको प्रयोग गरिएको छैन् । तत्सम् स्रोतका शब्दको न्यून प्रयोग, तद्भव स्रोतका शब्दको उच्च प्रयोग र आगन्तुक स्रोतका शब्दको एउटा पनि प्रयोग भएको छैन । प्रतिशतका आधारमा हेर्दा तत्सम् शब्द ७.८४ प्रतिशत, तद्भव ९०.१९ प्रतिशत रहेका छन् ।

'अनौठो चरा' कविताको शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

क्र.सं.	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	संयोजक	निपात	विस्मयादिबोधक	जम्मा
	अचम्म,	कति,	अग्ला,	खान्छ,	कहाँ,	होला	पनि	त, नि,		
	गिद्ध, घर,	के,	अनेक,	खाइ,	मरे			पो, लौ		
	चरा,	यसको,	अनौठो,	बस्छ,	पछि			हो,		
	जङ्गल,	यि,	उड्छन्,	राख्छन्,	हेर्दै					
	जिउको,	यिनी	कस्तो,	सघाउँछ,						
	जीवजन्तु,		ठूलो,	हुन्छन्,						
	नाम,		डरलाग्दो,							
	प्वांख,		थरी,							
	भर, रुख,		वटा,							
	वातावरण,		बाक्लो,							
	सिनो		माथि,							
			लुस्छन,							
			सफा,							
			सहयोगी,							
			साना,							
			हेर्नु							
जम्मा	१३	५	१६	६	४	१	१	५	१	५२
	(२५.५०)	(९.८०)	(३१.३७)	(१५.७८)	(३.९२)	(१.९६)	(१.९६)	(९.८०)		

स्रोत : मुना, २०७५ माघ ।

"अनौठो चरा" कवितामा शब्दवर्गगत दृष्टिले नाम शब्द १३ वटा, सर्वनाम ५ वटा, विशेषण १६ वटा क्रिया ७ वटा क्रिया विशेषण ४ वटा, नामयोगी १ वटा संयोजक १ वटा निपात ५ वटा र विस्मयादिबोधक १ वटा प्रयोग गरिएको छ । शब्दवर्गगत आधारमा सबैको समानरूपमा प्रयोग नगरिएतापनि सबैलाई समावेश गरिएको छ । नाम र विशेषणको बढी प्रयोग र अन्यको न्यून मात्रामा प्रयोग रहेको छ । प्रतिशतको आधारमा हेर्दा नाम २५.५० प्रतिशत, सर्वनाम ९.८० प्रतिशत, विशेषण ३१.३७ प्रतिशत, क्रिया १५.७८ प्रतिशत, क्रिया

विशेषण ३.९२ प्रतिशत, नामयोगी १.९६ प्रतिशत, संयोजक १.९६ प्रतिशत, निपात ९.८० प्रतिशत र विस्मयादिबोधक १.९६ प्रतिशत रहेका छन् ।

'मामाघर' कविताको वर्गीकरण र व्याख्या

'मामाघर' कविताको शब्दस्रोतगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

	तत्सम	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा
		काखमा, किनौला, खाउँला, खेलौना, गरेर, घर, घुम्न, चिची (बालबोली), चढेर, छ ठूलो, डरलाग्दो नि, बुबासँग, बसी, बढी, भनौला, मामा माया, यसको हजुरआमा, हजुरबुबा		
जम्मा		२२ (१००)		२२

स्रोत : मुना, २०७५ माघ ।

"मामाघर" कवितामा जम्मा २२ वटा शब्द प्रयोग भएका छन् भने पुनरावृत्ति भएका शब्दसहित जम्मा ३५ शब्दमा संरचित छ । पुनरावृत्ति भएका शब्दहरूमा रमाउँला, मामा, हजुरआमा आदि रहेका छन् । यस कवितामा तद्भव स्रोतबाटै २२ वटा शब्द प्रयोग गरिएको छ भने तत्सम् र आगन्तुक शब्दको प्रयोग गरिएको छैन । प्रतिशतका आधारमा तद्भव शब्द १०० प्रतिशत रहेका छन् ।

'मामाघर' कविताको शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

क्र.सं.	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	संयोजक	निपात	विस्मयादिबोधक	जम्मा
	काखमा, खेलौना, घर चिची (बाल-बोली), पापा, बुबासँग, मामा, हजुरआमा, हजुरबुबा		ठूलो, डरलाग्दो, बढी, माया	किनौला, खाउँला, गरेर, चढेर, छ, बसी	घुम्न		पनि	त, नि		
जम्मा	९ (४०.९०)		४ (१८.१८)	७ (२७.२७)	१ (४.५४)		१ (४.५४)	२ (९.१०)	२२	

स्रोत : मुना, २०७५ माघ ।

"मामाघर" कवितामा जम्मा २२ वटा शब्द प्रयोग गरिएको छ जसमा नाम ९ वटा विशेषण ४ वटा, क्रिया ६ वटा संयोजक १ वटा, क्रि.वि. १ वटा, निपात २ वटा प्रयोग गरिएको छ भने सर्वनाम, नामयोगी, विस्मयादिबोधकको प्रयोग भएको छैन । प्रतिशतका आधारमा हेर्दा नाम ४०.९० प्रतिशत, विशेषण १८.१८ प्रतिशत, क्रिया २७.२७ प्रतिशत, संयोजक ४.५४ प्रतिशत र निपात ९.१० प्रतिशत रहेका छन् ।

'गुणी फल केरा' कविताको वर्गीकरण र व्याख्या

'गुणी फल केरा' कविताको शब्दस्रोतका आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

	तत्सम	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा
	अनेक, गुणी, जात, फल	आँखा, एउटा, कहिले, कुनै, केरा, कोसा, खानेहोला, खाँदा, घरको, घारी, छन, छैनु, टट्टाइसके टुङ्गो, टुप्पाबाट ठूलो, थरी, थाँक्रो, थाल्छ, थाम, थामेका, दिनरात, ताच्छन, नाम, नी, पाकी, पात, बगैँचामा बुङ्गो, बाटेतिर, मीठो, मुख्य, मेरा, यसको, लाग्न, लामा, संयौ, साहैहरू, हाम्रो हावा, हुन्छ, हेर्दा हेर्दै		
जम्मा	४ (८.३३)	४४ (९१.६७)		४८

स्रोत : मुना, २०७५ माघ ।

"गुणी फल डेरा" कवितामा जम्मा ४८ वटा शब्द प्रयोग गरिएको छ । पुनरावृत्ति भएका शब्दहरूसमेत गरी जम्मा ६५ वटा शब्दहरूमा यो कविता संरचित रहेको छ । जसमा तत्सम् ४ वटा तद्भव ४४ वटा र आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको छैन । दोहोरीएका शब्दहरू भने केरा, नाम, फल, पाकी आदि रहेका छन् । आगन्तुक स्रोतका एउटा पनि शब्द प्रयोग नहुनु तत्सम् शब्दको न्यून प्रयोग र तद्भव शब्दको उच्च मात्रामा प्रयोग रहेको छ । प्रतिशतका दृष्टिले तत्सम् शब्द ८.३३ प्रतिशत र तद्भव ९१.६७ प्रतिशत रहेका छन् ।

'गुणी फल केरा' कविताको शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

क्र.सं.	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	संयोजक	निपात	विस्मयादिबोधक	जम्मा
	आँखा,	मुख्य,	अनेक,	खानेहोला,	कहिले,	हरू		नि		
	एउटा,	मेरा,	गुणी,	खाँदा,	कुनै,					
	केरा,	यसको,	छैन,	टट्टाइसके,	छन्,					
	कोसा,	हाम्रो	जात,	थाल्छ,	तल,					
	घरको		ठूलो,	थामेका,	बाँकी,					
	घारी,		धेरै,	नाच्छन्,	भएपछि,					
	टुङ्गो,		मीठो,	लाग्न,	हुन्छ					
	टुप्पाबाट,		लामा,	हेर्दाहेर्दै						
	थरी,		साह्रै							
	थाँक्रो,									
	दिनरात,									
	नाम,									
	पात,									
	फल,									
	बगैंचामा,									
	बुङ्गो,									
	बाटतिर,									
	सयौं,									
	हावा									
जम्मा	१९	४	९	८ (१६.६७)	७	१		१		४८
	(३९.५८)	(४.३३)	(१८.७५)		(१४.५८)	(२.१०)		(२.०८)		

स्रोत : मुना, २०७५ माघ ।

"गुणी फल केरा" कवितामा शब्दवर्गगत आधारमा हेर्दा नाम १९ वटा सर्वनाम ४ वटा, विशेषण ९ वटा क्रिया ८ वटा क्रिया विशेषण ७ वटा नामयोगी १ वटा निपात १ वटा प्रयोग भएका छन् भने संयोजक र विस्मयादिबोधकको प्रयोग भएको छैन । यसरी जम्मा ४८ शब्द प्रयोग भएको यस कवितामा नाम शब्दको उच्च प्रयोग भएको छ भने संयोजक र

विस्मयादिबोधकको प्रयोग नै नभएको देख्न सकिन्छ । प्रतिशतको आधारमा नाम ३९.५८ प्रतिशत, सर्वनाम ८.३३ प्रतिशत, विशेषण १८.७५ प्रतिशत, क्रिया १६.६७ प्रतिशत क्रिया विशेषण १४.५८ प्रतिशत, नामयोगी २.१० प्रतिशत र निपात २.०८ प्रतिशत रहेका छन् ।

'ढिकी' कविताको वर्गीकरण र व्याख्या

'ढिकी' कविताको शब्दस्रोतको आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

	तत्सम	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा
	पाउ, पुकारिन्छ, व्युताएर, भार मुसल, राशमा शिर	अग्ला, अडाउँछन्, अर्को, उधिनेर, ओखर, कतै, कनिका, कस्छन्, कुट्दा, केलाउँदा खादा, खोस्टिएर, गरालो, गाउँ, चामल, चलाउँछन्, छिन्किएर, छियाछिया, जुनेलीलाई जुट्ने, टेका, ठूलो, ढकर, ठिकी, ठिकीच्याउँ, त, तारासँग, थर्काउँछ, थिचिएर, थेग्दा, दुई धान, नाउँ, पछारिन्छ पुग्नुपर्छ, पुच्छद, पेची, , बजारिन्छ, बनि, बन्छ, बिग्रे, बिँया, भुस, महिलाले मुख, मिलाएर, राशमा रे, लामा, लाइदिने, सक्कलीमा, सग्लो सावा, दोश		
जम्मा	७ (११.६७)	५३ (८८.३३)		६०

स्रोत : मुना, २०७५ माघ ।

"ढिकी" कवितामा जम्मा ६० वटा शब्द प्रयोग गरिएको छ । पुनरावृत्ति भएका शब्दसमेत गरी यस कवितामा जम्मा ९० वटा शब्द प्रयोग भएका छन् । शब्दस्रोतका आधारमा हेर्दा तत्सम् स्रोतबाट ७ वटा र तद्भव स्रोतबाट ५३ वटा शब्द प्रयोग गरिएको छ भने आगन्तुक स्रोतबाट एउटा पनि शब्द प्रयोग गरिएको छैन । प्रतिशतमा आधारमा हेर्दा तत्सम ११.६७ प्रतिशत, तद्भव ८८.३३ प्रतिशत रहेका छन् ।

'ढिकी' कविताको शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

क्र.सं.	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	संयोजक	निपात	विस्मयादिबोधक	जम्मा
	ओखल,	अर्को	अग्ला,	उधिनेर,	कतै,			त रे		
	कनिका,		छियाछिया,	कस्छन,	छिन्किएर					
	खावा,		जुनेलीलाई,	केलाउँदा,	वनि					
	गराली,		ठूलो, पेची,	कुट्दा,						
	गाउँ,		बिग्रे,	खोटिएर,						
	चामल,		लामा,	चलाउँछन्,						
	टेका,		सस्कतीमा,	छिन्कीएर,						
	ढकर,		सग्लो	जुट्ने,						
	ढिकी,			थर्काउँछ,						
	ढिकीच्याउँ,			थिचिएर,						
	तारासँग,			थेग्दा,						
	दुई,			पछारिन्छ,						
	धान,			पुकारिन्छ,						
	नाउ,			पुग्नुपर्छ,						
	पाउ,			बजारिन्छ,						
	पुच्छर,			बन्छ, बिग्रे						
	भार,			व्युताएर						
	भुस,			मिलाएर						
	महिलाले,			लाइदिने						
	मुख,									
	मुसल,									
	राशमा,									
	शिर,									
	सावा, होश									
जम्मा	२५ (४१.६७)	१ (१.६७)	९ (१५)	९ (१५)	३ (५)			२ (३.३३)		६०

स्रोत : मुना, २०७५ माघ ।

"ढिकी" कवितामा जम्मा ६० वटा शब्दको प्रयोग गरिएको छ । शब्दवर्गगत आधारमा नाम २५ वटा, सर्वनाम १ वटा विशेषण ९ वटा क्रिया १९ वटा क्रिया विशेषण ३ वटा र निपात २ वटा प्रयोग गरिएको छ भने नामयोगी संयोजक र विस्मयादिबोधकको प्रयोग गरिएको छैन । प्रतिशतका आधारमा नाम ४१.६७ प्रतिशत, सर्वनाम १.६७ प्रतिशत, विशेषण १५ प्रतिशत, क्रिया १५ प्रतिशत, क्रिया विशेषण ५ प्रतिशत र निपात ३.३३ प्रतिशत रहेका छन् ।

'श्री पञ्चमीको महिमा' कविताको वर्गीकरण र व्याख्या

'श्री पञ्चमीको महिमा' कविताको शब्दस्रोतगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

	तत्सम	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा
	अक्षरको, अति, अशब्द, अस्त्रले आराध्य, उच्चारण, ऋतुचक्र, औचित्य, कर्म, कार्यशाला, कीट, केन्द्र, खगोलमा खेल, चलचित्र, चेतनाको, चैतन्य, जगतमा, जन्म, झङ्कार, ध्वनिको निनाद, निरवता, पूर्वजले, प्रतीक, प्रसाद, प्राणी, भाषा, मनस्विनी, मर्म, महत्त्व, मानवले, वाणी, विकास, विना, विम्व, विशाल, शब्द, शक्तिको शासन, श्रीपञ्चमी, संवत्सर, सञ्चार, सभ्यता, सरस्वती, समाज	अचेल, आज, उस्तै, उड्न, कुद्न, केके, खोजे, गर्यो, गुढ, घुम्न, चलायो, चल्थ्यो, छ, छन्, तर, तालमेल, त्यो, दिने, दिमागमा नै पनि पखेटा, पढाइ फेर्दछ, फेरिइन्छ, बनिता बेतार, बोली, भेल मानसिले, मानौ, मिलेन यहाँ, र , लाग्यो, लुला, शुरुवात, सबै सास, हावा, हिजो, हुन, हुन्छ,	ज्यासल	
जम्मा	४६ (५१.११)	४३ (४७.७८)	१ (१.११)	९०

स्रोत : मुना, २०७५ माघ ।

"श्री पञ्चमीको महिमा" कवितामा जम्मा ९० वटा शब्दको प्रयोग गरिएको छ जसमा ४६ वटा तत्सम्, ४३ वटा तद्भव र १ वटा आगन्तुक शब्द रहेका छन् जम्म ११६ वटा शब्दले कविता निर्माण भएतापनि जन्म, कर्म, लाग्यो, तालमेल आदिजस्ता शब्द बारम्बार पुनरावृत्ति भइरहेका छन् । यस कवितामा सबैभन्दा बढी तत्सम् स्रोतका शब्दको प्रयोग गरिएको छ भने कम आगन्तुक स्रोतका शब्दको प्रयोग गरिएको छ । प्रतिशतका आधारमा हेर्दा तत्सम् ५१.११ प्रतिशत, तद्भव ४७.७८ प्रतिशत र आगन्तुक १.११ प्रतिशत रहेका छन् ।

'श्री पञ्चमीको महिमा' कविताको शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

क्र.सं.	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	संयोजक	निपात	विस्मयादिबोधक	जम्मा
	अक्षरको,	केके ,	उस्तै,	उड्न,	अचेल,	विना	तर	नै		
	अशब्द,	त्यो,	पूर्वजले,	कुद्न,	अति,		पनि			
	अस्त्रले,	यो	लुला,	गर्यो,	बनिन,		मानौ			
	आज,		शुरुवात,	घुम्न,	यहाँ		र			
	आराध्य,		सबै	चलायो,	मिलेन,					
	उच्चारण,			चल्थ्यो,	लाग्यो,					
	ऋतुचक्र,			छ, छन्,	हिजो,					
	औचित्य,			दिने,	हुन,					
	कर्म,			पढाइ,	हुन्छ					
	कार्यशाला,			फेर्दछ ।						
	कीट,			फेरिडन्छ,						
	केन्द्र,			बोली						
	खगोलमा									
	खेल, गुढ,									
	चलचित्र,									
	चेतनाको									
	चैतन्य,									
	जगत्मा,									
	जन्म,									
	ज्यासल,									
	झङ्कार,									

	तालमेल, दिमागमा, ध्वनिको, निनाद, निरवता, पखेटा, प्रतीक, प्रसाद, प्राणी, बेतार, भाषा, मेल, मनस्विनी, मर्म, महत्त्व, मानवले, मानिसले वाणी, विकास, विम्व, विशाल, शब्द , शक्तिको शासन, श्री पञ्चमी, संवत्सर, सञ्चार, सभ्यता, सरस्वती, समाज, सास								
जम्मा	५३ (५८.८९)	३ (३.३३)	५ (५.५६)	१४ (१५.५६)	९ (१०)	१ (०.११)	४ (४.४४)	१ (०.११)	९०

स्रोत : मुना, २०७५ माघ ।

"श्री पञ्चमीको महिमा" कवितामा जम्मा ९० वटा शब्दको प्रयोग भएको छ भने पुनरावृत्ति भएका शब्दसमेत गरी जम्मा ११६ वटा शब्दको प्रयोग भएको छ। ९० वटा शब्द को शब्दवर्गगत आधारमा हेर्दा नाम ५३ सर्वनाम ३, विशेषण ५, क्रिया १४ क्रिया विशेषण ९, नामयोगी १ संयोजक ४ र निपात १ वटा प्रयोग गरिएको छ भने विस्मयादिबोधकको भने प्रयोग भएको छैन। प्रतिशतको आधारमा हेर्दा नाम ५८.८९ प्रतिशत, सर्वनाम ३.३३ प्रतिशत, विशेषण ५.५६ प्रतिशत, क्रिया १५.५६ प्रतिशत, क्रिया विशेषण १० प्रतिशत, नामयोगी ०.११ प्रतिशत, संयोजक ४.४४ प्रतिशत र निपात ०.११ प्रतिशत रहेका छन्।

'मेरो नयाँ किताब' कविताको वर्गीकरण र व्याख्या

'मेरो नयाँ किताब' कविताको शब्दस्रोतको आधारमा

	तत्सम	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा
	अन्धकार, अव, कक्षा, गृहकार्य, ज्ञान, देश, प्रकाश, पाठशाला, वर्ष, सेवा	आँखा, आउँदा, किताब, किनी, खोल्छ, गएर, गर्छ, गर्छु, गर्नेछु, गाता, गुनी, गुरुआमा चढदछु, छ, जतन, जानेछु, ठूलो, त, दिनुहुन्छ, दिने, दोस्रो, नया, पढी पाली पैलो, बढाइ, बुबा आमा, बृद्धि, बढाइ, बोकी, भइ, भएँ, म, मिलाइ, मेरो, यही यो, रङ्गीचङ्गी, राम्ररी, राम्रो लाग्छु, ल्याएको, स्यावास, हराइ, हाल्छु, हिजो, हुन्छ	खुसी	
जम्मा	१० (१७.२४)	४७ (८१.०३)	१ (०.०२१)	५८

स्रोत : मुना, २०७५ फाल्गुण।

"मेरो नयाँ किताब" कवितामा जम्मा ५८ वटा शब्दको प्रयोग गरिएको छ। यस कवितामा तत्सम् स्रोतका १० वटा, तद्भव ४७ वटा र आगन्तुक शब्दको एककात्र प्रयोग गरिएको छ भने अन्य पुनरावृत्ति भएका शब्दसमेत गरी जम्मा ७० वटा शब्दको प्रयोग गरिएको छ। प्रतिशतका आधारमा तत्सम शब्द १७.२४ प्रतिशत, तद्भव ८१.०३ प्रतिशत र आगन्तुक ०.०२१ प्रतिशत रहेका छन्।

'मेरो नयाँ किताब' कविताको शब्दवर्गको आधारमा वर्गीकरण

क्र.सं.	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	संयोजक	निपात	विस्मयादिबोधक	जम्मा
	अन्धकार,	म,	गुनी, ठूलो,	आउँदा,	फेरी,		अब	त		
	कक्षा,	मेरो,	नयाँ, पैलो,	किनी,	भइ,					
	किताव,	यो	रङ्चीचङ्गी,	खोल्छ,	भएँ,					
	खुसी,		राम्ररी,	गएर,	मिलाइ,					
	गहृकार्य,		राम्रो,	गर्छ,गर्छु,	यही,					
	गुरुआमा,		स्यावास	गर्नेछु,	हटाइ,					
	ज्ञान,			चढ्दछु,	हुन्छ					
	जतन,			छ,						
	देश,			जानेछु,						
	दोस्रो,			दिनुहुन्छ,						
	पाली,			दिने,						
	प्रकाश,			पढी,						
	पाठशाला,			बढाइ						
	बुबाआमा,			बोकी,						
	बुद्धि,			लान्छु,						
	सेवा,			ल्याएको,						
	हिजो			हाल्छु						
जम्मा	१७	३	८ (१३.७९)	१८	७		१	१		५८
	(२९.३१)	(५.१७)		(३१.०३)	(१२.०७)		(१.७२)	(१.७२)		

स्रोत : मुना, २०७५ फाल्गुण।

"मेरो नयाँ किताब" कवितामा जम्मा ५८ वटा शब्द प्रयोग गरिएको छ जसमा शब्दवर्गको आधारमा हेर्दा नाम १७ वटा सर्वनाम ३ वटा विशेषण ८ वटा क्रिया १८ वटा क्रिया विशेषण ७ वटा संयोजक एउटा र निपात १ वटा रहेका छन् भने नामयोगी र विस्मयादिबोधकको प्रयोग गरिएको छैन प्रतिशतको आधारमा हेर्दा यस कवितामा नाम २९.३१ प्रतिशत, सर्वनाम ५.१७ प्रतिशत, विशेषण १३.७९ प्रतिशत, क्रिया ३१.०३ प्रतिशत, क्रिया विशेषण १२.७ प्रतिशत, संयोजक १.७२ प्रतिशत र निपात १.७२ प्रतिशत रहेका छन् ।

'हिमाल' कविताको वर्गीकरण र व्याख्या

'हिमाल' कविताको शब्दस्रोतगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

	तत्सम	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा
	कस्तुरीको, किरण, वृक्षमा, सूर्यले हिमचुलीको	आहा, उडी, कस्तो, की, कोइली, खिची, गाउँदै, गीत, चराहरू, चर्दै, चौँरी, छर्दै, छर्ने, छरिदिँड, जडिबुटी, जालान्, दाइले, देखिएलान, धुपी, नगर्नु, फेदीमा बतास, बास्ना, भई, भागी, भुर्र, भागी, मन, भाइला, मीठो, मेरो, राम्रो, लालीगुँरास , ल्याउँ, सल्लाको, साँहिला, हल्ला, हिउँ, हिमाल, है	कोटमा, तस्वीर	
जम्मा	५ (१०.६४)	४० (८५.१०)	२ (४.२५)	४७

स्रोत : मुना, २०७५ फाल्गुण ।

"हिमाल" कवितामा जम्मा ४७ वटा शब्दको प्रयोग भएको छ जसमा तत्सम् ५ वटा तद्भव ४० वटा र आगन्तुक शब्द २ वटा रहेका छन् भने दोहोरिका शब्दहरू समेत गरी जम्मा ५८ शब्दमा कविता संरचित छ । यस कवितामा तद्भव शब्दहरूको अत्याधिक मात्रामा प्रयोग भएको छ भने आगन्तुक शब्दको अत्यान्तै न्यून प्रयोग गरिएको छ ।

प्रतिशतको आधारमा तत्सम स्रोतका १०.६४ प्रतिशत, तद्भव ८५.१० प्रतिशत र आगन्तुक ४.२५ प्रतिशत रहेका छन् ।

'हिमाल' कविताको शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

क्र.सं.	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	संयोजक	निपात	विस्मयादिबोधक	जम्मा
	कस्तुरीको, कोटमा, किरण, कोइली, गीत, चराहरू, चौरी, जडीवुटि, तस्वीर, दाइले, धुपी, फेदिया, बतास, बास्ना, मन, माइला, लालीगुँरास, वृक्षमा, सल्लाको साहिला, सूर्यले, हिउँ, हिमचुलीको हिमाल	मेरो	आहा मीठो राम्रो	गाउँदै, चर्दै, छर्दै, छर्ने, छरिदिँउ जालान, देखिएलान, नगर्नु, भागी, भेटिएलान् ल्याउँ	उडी खिची कस्तो, भई, भूर्, हल्ला, है		की			
जम्मा	२४ (५१.०६)	१ (२.१३)	३ (६.३८)	११ (२३.४०)	७ (१४.८९)		१ (२.१२)			४७

स्रोत : मुना, २०७५ फाल्गुण ।

“हिमाल’ कवितामा शब्दवर्गगत आधारमा हेर्दा नाम शब्द २४ वटा, सर्वनाम १ वटा विशेषण ३ वटा क्रिया ११ वटा क्रिया विशेषण ७ वटा र संयोजक एउटा प्रयोग गरिएको छ भने नामयोगी, निपात र विस्मयादिबोधकको प्रयोग गरिएको छैन । नाम शब्दको सबैभन्दा बढी प्रयोग र एकमात्र संयोजक अथवा न्यून मात्रामा संयोजकको प्रयोग गरिएको छ । प्रतिशतका आधारमा हेर्दा नाम ५१.०६ प्रतिशत, सर्वनाम २.१३ प्रतिशत, विशेषण २३.४० प्रतिशत, क्रिया ६.३८ प्रतिशत, क्रिया विशेषण १४.८९ प्रतिशत र संयोजक २.१२ प्रतिशत रहेका छन् ।

‘पढ्नुपर्छ’ कविताको वर्गीकरण र व्याख्या

‘पढ्नुपर्छ’ कविताको शब्दस्रोतगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

	तत्सम	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा
	आदर, गुरु, ज्ञान देश	अघि, अझै, अलिकति, अल्छी, अहिले, आमा, काका, खुरुखुरु, गरी, गरे, छ, छु, जस्तै, ठूलो, त, त्यसैले दाजु, दिदी, दिमागमा, धान, नपढेको नै, पछि, पछुतोमा पढ, पढी, पढ्छु, पढ्नुपर्छ पढ्ने, पनि बनाउन, बाबा, बाबु, बुबा, भकारीमा, भर्छु, भण्डार, भन्नुहुन्छ भरी, भरिनेछ, म, मामा, मान्छे, मान, मात्र, मेरा, मेहेनत, मैले, यो यही , राखेको रुन्छ, लेखी, लेख्ने क्रम, सँधै समय, सर, सान, समाजमा हुनेकै हुन्छ, हो, होइन		
जम्मा	४ (५.८८)	६४ (९४.१२)		६८

स्रोत : मुना, २०७५ फाल्गुण ।

"पढ्नुपर्छ" कवितामा जम्मा ६८ वटा शब्दको प्रयोग गरिएको छ र पुनरावृत्ति भएका शब्दसमेत गरी जम्मा ९७ शब्दमा कविता संरचित रहेको छ। स्रोतका आधारमा हेर्दा यस कवितामा तत्सम् स्रोतका शब्द ४ वटा तद्भव स्रोतका ६४ वटा शब्द प्रयोग भएका छन् भने आगन्तुक स्रोतका एउटा पनि शब्दको प्रयोग गरिएको छैन्। प्रतिशतका आधारमा यस कवितामा तत्सम ५.८८ प्रतिशत र तद्भव ९४.१२ प्रतिशत रहेका छन्।

'पढ्नुपर्छ' कविताको शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

क.सं.	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	संयोजक	निपात	विस्मयादिबोधक	जम्मा
	आमा, काका, गुरु, ज्ञान, दाजु, दिदी, दिमागमा, देश धान, पछुतोमा, बाबा, बाबु बुबा, भकारीमा, भण्डार, मामा, मान्छे, मान, श्रम, सर समय, समाजमा	मा मैले, यो मेरा यही	अल्छी, आदर, ठूलो, भरी, सान	गरी गरे, नपढेको, पढ, पढ्छु पढ्नुपर्छ, पढ्ने बनाउन, भर्छु, भन्नु हुन्छ, भरिनेछ, राखेको रुन्छ, लेखी, लेख्ने	अघि, अझै, अहिले,खुरुखुरु, छ, छु, जस्तै, झै, त्यसैले पढी, मेहेनत, सँधै, हुनेकै हुन्छ, हो होइन	पछि मात्र	त	नै पनि		
जम्मा	२२ (३२.३५)	५ (७.३५(	५ (७.३५)	१५ (२२.०६)	१६ (२३.५३)	२ (२.९४)	१ (१.४७)	२ (२.९४)		६८

स्रोत : मुना, २०७५ फाल्गुण।

"पढ्नुपर्छ" कवितामा जम्मा ६८ वटा शब्दको प्रयोग गरिएको छ जसमा नाम २२ वटा, सर्वनाम ५ वटा विशेषण ५ वटा क्रिया १५ वटा क्रिया विशेषण १६ वटा, नामयोगी २ वटा, निपात १ वटा संयोजक २ वटा प्रयोग गरिएको छ भने विस्मयादिबोधकको एउटापनि प्रयोग गरिएको छैन् । प्रतिशतको आधारमा हेर्दा नाम ३२.३५ प्रतिशत, सर्वनाम ७.३५ प्रतिशत, विशेषण ७.३५ प्रतिशत, क्रिया २२.०६ प्रतिशत, क्रिया विशेषण २३.५३ प्रतिशत, नामयोगी २.९५ प्रतिशत, संयोजक १.४७ प्रतिशत, निपात २.९४ प्रतिशत रहेका छन् ।

'उपयोगी वन' कविताको वर्गीकरण र व्याख्या

'उपयोगी वन' कविताको शब्दस्रोतगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

	तत्सम	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा
	अमूल्य, उपयोगी, धन, पशु, पक्षी, प्राकृतिक, भूक्षय, वन, संरक्षण, सन्देश, स्वच्छ	कस्तो, काटे, खाना, खेल्छन, खोलानाला, चरी, छन्, छरौँ, जङ्गलकै, जटिबुटी, जनावर, तराइदेखी नै नपाएर, पैह्रो फाँडे, बग्छन्, बस्न, बाटो बाढी, भई, मर्छन, मुहान यहि, यिनले र रमाइ राख्छन्, राम्रो, रुख, रोक्छन वातावरण, विरुवा, सफा सुक्छन, हरियाली		
जम्मा	११ (२३.४०)	३६ (७६.६०)		४७

स्रोत : मुना, २०७५ फाल्गुण ।

"उपयोगी वन" कवितामा जम्मा ४७ वटा शब्दको प्रयोग भएको छ जसमा स्रोतगत आधारमा हेर्दा तत्सम् स्रोतका शब्द ११ वटा, तद्भव स्रोतका शब्द, ३६ वटा र आगन्तुक स्रोतका कुनै पनि शब्द प्रयोग गरिएको छैन् । पुनरावृत्ति भएका शब्दसमेत गरी जम्मा ५९ वटा शब्द प्रयोग गरिएको यस कवितामा आगन्तुक स्रोतको एउटा पनि शब्दप्रयोग नभएको

र तद्भव स्रोतका शब्दको बढी प्रयोग भएको छ । प्रतिशतका आधारमा हेर्दा तत्सम् २३.४० प्रतिशत, तद्भव ७६.६० प्रतिशत रहेका छन् ।

‘उपयोगी वन’ कविताको शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

क्र.सं.	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	संयोजक	निपात	विस्मयादिबोधक	जम्मा
	खाना,	यही,	अमूल्य,	काढे,	छन्		नै र			
	खोलानाला	यिनले	उपयोगी,	खेल्छन,	नपाएर,					
	चरी,		कस्तो,	छरौँ,	बस्न,					
	जङ्गलकै,		प्राकृतिक,	फाँडे,	भइ					
	जडिबुटि		रमाइ,	बग्छन,						
	जनावर,		संरक्षण,	मर्छन,।						
	तराइदेखि		सफा,	राख्छन,						
	धन, पशु,		स्वच्छ,	रोक्छन,						
	पक्षी, पैह्रो,		हरियाली	सुक्छन						
	बाढी,									
	भूक्षय,									
	मुहान,									
	रुख, वन,									
	वातावरण,									
	विरुवा,									
	सन्देश,									
	हिमालसम्म									
जम्मा	२०	२	९	९	४		२			४७
	(४२.५५)	(४.२५)	(१९.१४)	(१९.१५)	(८.५१)		(४.२५)			

स्रोत : मुना, २०७५ फाल्गुण ।

“उपयोगी वन” कवितामा जम्मा ४७ वटा शब्दको प्रयोग गरिएको छ । शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण गर्दा यस कवितामा नाम २० वटा सर्वनाम २ वटा विशेषण ९ वटा क्रिया ९ वटा क्रिया विशेषण ४ वटा र संयोजक २ वटा प्रयोग गरिएको छ भने नामयोगी,

निपात र विस्मयादिबोधको प्रयोग गरिएको छैन् । यस कवितामा दोहोरिएका शब्द समेत गरी जम्मा ५९ वटा शब्द प्रयोग भएका छन् । प्रतिशतका आधारमा हेर्दा नाम ४२.५५ प्रतिशत, सर्वनाम ४.२५ प्रतिशत, विशेषण १९.१४ प्रतिशत, क्रिया १९.१५ प्रतिशत, क्रिया विशेषण ८.५१ प्रतिशत र संयोजक ४.१५ प्रतिशत रहेका छन् ।

'नाँच जुरेली' कविताको वर्गीकरण र व्याख्या

'नाँच जुरेली' कविताको शब्दस्रोतगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

तत्सम	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा
कल्की, शिरमाथि	आँगनीमा, आउ, आउँछ, उड्छ, उसको, कालो, खान्छ, खुसी, खेल्छ, गर्दछ, गरी गाउँ, चरी, चारो, चुच्चोभरी छ, छिर्केमिर्के, जुरेली, टिप्दै, नाची, पनि, पेट, फलफूल, बगैँचामा, बचेराको बिहानी, बोटमाथि, मर्दछ, भुर्र, भो, भोली, माया, मीठा, यसै, रातो, राम्रो, लान्छ, सरिफाको, साना, सँधैभरी, हाम्रो हुँदै, हेर		
२ (४.४४)	४३ (९५.५६)		४५

स्रोत : मुना, २०७५ फाल्गुण ।

"नाच जुरेली" कवितामा जम्मा ४५ वटा शब्दको प्रयोग भएको छ पुनरावृत्ति भएका शब्दसमेत गरी यस कविता जम्मा ६९ वटा शब्दमा संरचित छ । स्रोतगत आधारमा यस कवितामा तत्सम स्रोतका २ वटा शब्द प्रयोग गरिएको छ भने तद्भव ४५ वटा शब्द प्रयोग गरिएको छ । प्रतिशतका आधारमा हेर्दा तत्सम् ४.४४ प्रतिशत र तद्भव ९५.५६ प्रतिशत रहेका छन् ।

'नाच जुरेली' कविताको शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

क.सं.	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	संयोजक	निपात	विस्मयादिबोधक	जम्मा
	आँगनीमा,	उसको	कालो,	आउँछ,	आउ		पनि भो			
	कल्की,		खुसी,	उड्छ,	गरी,		हुँदै			
	गुँड, चरी,		नाची,	खान्छ,	छ, यसै,					
	चारो,		बिहानी,	गर्दछ,	सँधैभरी					
	चुच्चोभरी,		भुर्र,	गाउँ,						
	छिर्केमिर्के,		मीठा,	टिप्दै,						
	जुरेली,		राम्रो,	मर्दछ,						
	पेट, फल		साना,	लान्छ,						
	फुल,		हाम्रो	हेर						
	बँगैचामा,									
	बचराको									
	बोटमाथि									
	भोली,									
	रातो									
	शिरमाथि									
	सरिफाको									
जम्मा	१७	१	९	१०	५		३			४५
	(३७.७८)	(२.२२)	(०.२०)	(२९.२२)	(११.११)		(६.६७)			

स्रोत : मुना, २०७५ फाल्गुण ।

शब्दवर्गगत आधारमा "नाच जुरेली" कवितामा नाम १७ वटा सर्वनाम एक वटा, विशेषण, ९ वटा, क्रिया १० वटा क्रिया विशेषण, ५ वटा र संयोजक ३ वटा प्रयोग गरिएको छ भने नामयोगी, निपात र विस्मयादिबोधक एउटा पनि प्रयोग गरिएको छैन । प्रतिशतको आधारमा हेर्दा नाम ३७.७८ प्रतिशत, सर्वनाम २.२२ प्रतिशत, विशेषण ०.२० प्रतिशत क्रिया २९.२२ प्रतिशत, क्रिया विशेषण ११.११ र संयोजक ६.६७ प्रतिशत रहेका छन् ।

‘आयो होली’ कविताको वर्गीकरण र व्याख्या

‘आयो होली’ कविताको शब्दस्रोतगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

	तत्सम	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा
		आउँछन्, आमा, आयो, आहा, खेल्नुपर्छ, खेल्न, खेल्ने, गाढा, जथाभावी, तछाँडमछाड, देखेर पनि, पिच्कारीमा, फेरी फ्याँक्ने, बनोस, बाबा, बीच, बोकी, भाइबहिनी, माया, मिलेर, यत्तिकैमा यस्तै, यो रङ्ग, रमाइलो, रमाउँदै, राम्रो, रिसराग, लाइ, लोला, सँगै, सँधै, सबै, सात, साथीभाई, हामी, हुन्न होइन, होला, होलाी	दङ्ग	
जम्मा		४३ (९७.६७)	१ (२.३३)	४३

स्रोत : मुना, २०७५ चैत ।

“आयो होली” कवितामा जम्मा ४२ वटा शब्द प्रयोग गरिएको छ । पुनरावृत्ति भएका शब्दसमेत गरी जम्मा ५४ वटा शब्दमा संरचित यस कवितामा बुबा, होला, साथीभाइ, जस्ता शब्दको पुनरावृत्ति, भएको छ । तत्सम् स्रोतका शब्दहरू प्रयोग नभएको देख्न सकिन्छ । प्रतिशतको आधारमा हेर्दा तद्भव ९७.६७ प्रतिशत र आगन्तुक २.३३ प्रतिशत रहेका छन् ।

‘आयो होली’ कविताको शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

क्र.सं.	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	संयोजक	निपात	विस्मयादिबोधक	जम्मा
	आमा, पिच्कारीमा बाबा, भाइबहिनी, रङ्ग, लोला सात, साथीभाइ, होली	यो हामी	आहा, गाढा, जथाभावी, ढङ्ग, माया रमाइलो, राम्रो, रिसराग	आउँछन, आयो, खेल्नुपर्छ, खेल्ने, फ्याँक्ने	खेल्न, तँछाडमछाड, देखेर, फेरी बनोस बोकी मिलेर यत्तिकैमा यस्तै रमाउँदै हुन्न होइन, होला	लाइ, सँगै, सबै	पनि बीच लाई			
जम्मा	९ (२०.९३)	२ (४.६५)	८ (१८.६०)	५ (११.६३)	१३ (३०.२३)	३ (६.९७)	३ (६.९७)			४३

स्रोत : मुना, २०७५ चैत ।

"आयो होली" कवितामा जम्मा ४३ वटा शब्द रहेका छन् शब्दवर्गगत आधारमा हेर्दा नाम ९ वटा सर्वनाम २ वटा विशेषण ८ वटा, क्रिया ५ वटा, क्रिया विशेषण १३ वटा नामयोगी ३ वटा र संयोजक ३ वटा रहेका छन् भने निपात र विस्मयादिबोधको भने प्रयोग गरिएको छैन् । प्रतिशतका आधारमा हेर्दा नाम शब्द २०.९३ प्रतिशत, सर्वनाम ४.६५ प्रतिशत, विशेषण १८.६० प्रतिशत, क्रिया ११.६३ प्रतिशत, क्रिया विशेषण ३०.२३ प्रतिशत, नामयोगी ६.९७ प्रतिशत र संयोजक ६.९७ प्रतिशत रहेका छन् ।

'बुबाकै छाँया' कविताको वर्गीकरण र व्याख्या

'बुबाकै छाँया' कविताको शब्दस्रोतका आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

	तत्सम	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा
	दाता, देवता, पालन पोषण, प्राणप्रिय, विधाता, संसारमा	अघि, उहाँ, एउटा, कमाइ, काम, छौं, छाँया, जानुहुन्छ, त तिर्नुहुन्छ, दाँयाबाँया, देखाउने, नै पढाइ, प्यारो, बाटो, बुबा, भन्दा भरि, मान्नुपर्छ मायामा, मात्रै लाइ, लागि लेखाइ, सँधै, स्कुलको, सही, सार्ने, हजुरकै, हामीले, हामीलाई, हाम्रो हो, छौँ	अफिस, फिस	
जम्मा	६ (१३.९५)	३५ (८१.३९)	२ (४.६५)	४३

स्रोत : मुना, २०७५ चैत ।

"बुबाकै छाँया" कवितामा जम्मा ४३ वटा शब्द रहेका छन् । पुनरावृत्ति भएका शब्दसमेत गरी जम्मा ६६ शब्दमा कविता संरचित छ । यस कवितामा ३ वटा स्रोतको प्रयोग गरिएको छ जसमा तत्सम् स्रोतका ६ वटा तद्भव ३५ वटा र आगन्तुक २ वटा रहेका छन् । तद्भव स्रोतको बढी प्रयोग गरी तत्सम् र आगुन्तक स्रोतका शब्दको क्रम प्रयोग गरी कविता संरचित भएका छन् । प्रतिशतका आधारमा तत्सम् १३.९५ प्रतिशत, तद्भव शब्द ८१.३९ प्रतिशत र आगन्तुक शब्द ४.६५ प्रतिशत रहेका छन् ।

'बुबाकै छाँया' कविताको शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

क्र.सं.	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	संयोजक	निपात	विस्मयादिबोधक	जम्मा
	अफिस, काम, छाँया, दाता, देवता, पालनपोषण, फिस, बाटो, बुबा, विधाता, संसारमा स्कुलको	उहाँ हजुरकै हामीले हामीलाई हाम्रो	एउटा कमाइ प्यारो प्राणप्रिय भरी मायामा सहि	गर्ने जानुहुन्छ तिर्नुहुन्छ देखाउने पढाइ सार्ने	अघि गर्न दायाँबायाँ मान्नुपर्छ मात्र	छौँ भन्दा मात्र लाइ लागि सँधै		त नै हा हौ		
जम्मा	१२ (२७.९१)	४ (९.३०)	७ (१६.२७)	६ (१३.९५)	५ (११.६३)	६ (१३.९५)		४ (९.३०)		४३

स्रोत : मुना, २०७५ चैत ।

"बुबाकै छाँया" कवितामा जम्मा ४३ वटा शब्दको प्रयोग भएको छ जसमा नाम १२ वटा, सर्वनाम ४ वटा विशेषण ७ वटा क्रिया ६ वटा, क्रिया विशेषण ५ वटा नामयोगी ६ वटा र निपात ४ वटा रहेका छन् । प्रतिशतको आधारमा हेर्दा नाम शब्द २७.९१ प्रतिशत, सर्वनाम ९.३० प्रतिशत, विशेषण १६.२७ प्रतिशत, क्रिया १३.९५ प्रतिशत क्रिया विशेषण ११.६३ प्रतिशत, नामयोगी १३.९५ प्रतिशत र निपात ९.३० प्रतिशत प्रयोग भएका छन् ।

'खुला ठाउँको खाना' कविताको वर्गीकरण र व्याख्या

'खुला ठाउँको खाना' कविताको शब्दस्रोतगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

	तत्सम	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा
	उत्तम, उपाय, जीवनशैली, सरल	ऐले, कुरा खान, खाना, खानु, खाने, घरको, घरैमा चटपटे, छन्, छेउ, त ताजा, त्यसैले, दुख्छ, नछोपेका, निरोगी, पखालाले, पर्ला, पानीपुरी, पेट, बानी, विगर्छन, भ्वाङ, मा, मान्छे, यत्तिकैमा, त्यस्तै यो, र राम्रो, लाने, लानु, लान्छ, स्वाङ, हतारमा हाम्रो	ज्यान, म : म सडक, ससेज	
जम्मा	४ (८.८९)	३७ (८२.२२)	४ (८.८९)	४५

स्रोत : मुना, २०७५ चैत ।

"खुला ठाउँको खाना" कवितामा जम्मा ४५ वटा शब्दको प्रयोग भएको छ, जसमा तत्सम् ४ तद्भव ३७ र आगन्तुक ४ रहेका छन् । यस कवितामा दोहोरिएका शब्दसमेत गरी जम्मा ५३ वटा शब्द रहेका छन् खाना, राम्रो, हाम्रो आदिजस्ता शब्द पटकपटक पुनरावृत्ति भएका छन् । प्रतिशतका आधारमा हेर्दा तत्सम् शब्द ८.८९ प्रतिशत, तद्भव ८२.२२ प्रतिशत, आगन्तुक ८.९८ प्रतिशत रहेका छन् ।

'खुला ठाउँको खाना' कविताको शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

क्र.सं.	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	संयोजक	निपात	विस्मयादिबोधक	जम्मा
	उत्तम,	हाम्रो	खाने,	खानु,	ऐले	मा यो	त्यसैले	त		
	उपाय,		चटपटे,	विगार्छ	खान,		र			
	कुरा,		ताजा,	नलाने	छन्					
	खाना,		दुख्छ,	लान्छ	पर्ला,					
	घरको,		नछोपेको		यत्तिकैमा					
	घरैमा,		निरोगी,		लानु,					

	छेउ,		यस्तै,		स्वाङ					
	जीवनशैली,		राम्रो,							
	ज्यान,		सरल,							
	पखालाले,		हताला							
	पानीपुरी,									
	पेट, बानी,									
	भ्वाङ,									
	मःम,									
	मान्छे									
	सडक,									
	ससेज									
जम्मा	१८ (४०)	१	१०	४	७	२	२	१		४५
		(२.२२)	(२२.२२)	(१.८९)	(१५.५६)	(४.४४)	(४.४४)	(२.२२)		

स्रोत : मुना, २०७५ चैत ।

शब्दवर्गगत आधारमा “खुला ठाउँको खाना” कवितामा नाम १८ वटा, सर्वनाम, १ वटा विशेषण १० वटा क्रिया विशेषण ७ वटा, नामयोगी २, संयोजक २ वटा र निपात २ वटा प्रयोग गरिएको छ भने विस्मयादिबोधकको प्रयोग भएको छैन । प्रतिशतका आधारमा हेर्दा नाम शब्द ४० प्रतिशत, सर्वनाम २.२२ प्रतिशत, विशेषण २२.२२ प्रतिशत, क्रिया ८.८९ प्रतिशत, क्रिया विशेषण १५.५६ प्रतिशत नामयोगी ४.४४ प्रतिशत सोजक ४.४४ प्रतिशत र निपात १ प्रतिशत रहेको छ ।

'राम्रो बानी' कविताको वर्गीकरण र व्याख्या

'राम्रो बानी' कविताको शब्दस्रोतगत आधार वर्गीकरण र व्याख्या

	तत्सम	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा
	अर्ती, आदर, गृहकार्य, ज्ञानी, माया, व्यक्ति	आफू भन्दा, आँफै आफ्ना, एउटा, कविताले कोशिस गर, गरी घरमा, जानुपर्दछ, जान्ने झोला, त तिमी पढ्नु, पर्दछ, पढेर पाउँछौ, पुग्दैन, बस्नुपर्छ, बाबुहरू बुद्धि बोक्नुपर्दछ भने, भरमा, भरी भयो, भै,म माथिको मात्र मिलीजुली यस्तो, लिनुपर्छ, सँधै, समानका, सबै साथीको हुन, हुनुपर्दछ	असल, ताजा, स्कुल	
जम्मा	६ (११.५४)	४३ (८.२७)	३ (५.७६)	५२

स्रोत : मुना, २०७५ चैत ।

"राम्रो बानी" कवितामा जम्मा ५२ वटा शब्दको प्रयोग गरिएको छ जसमा पुनरावृत्ति भएका शब्दसमेत गरी ६२ वटा शब्द रहेका छन् । शब्दस्रोतका आधारमा यस कवितामा तत्सम् स्रोतका ६ वटा तद्भव स्रोतका ४३ वटा र आगन्तुक स्रोतका ३ वटा शब्द प्रयोग गरिएको छ । तद्भव स्रोतका शब्दको उच्चतम् प्रयोग र तत्सम् र आगन्तुक स्रोतका शब्दलाई निम्न मात्रामा प्रयोग गरिएको छ । प्रतिशतको आधारमा हेर्दा तत्सम् ११.५४ प्रतिशत तद्भव र ८.२७ प्रतिशत र आगन्तुक ५.७६ प्रतिशत रहेका छन् ।

'राम्रो बानी' कविताको शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

क्र.सं.	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	संयोजक	निपात	विस्मयादिबोधक	जम्मा
	अर्ती,	आँफै	आफूभन्दा	गर	आदर गरी	माथिको	त्यसैले	त		
	असल,	तिमी,	आफ्नो	जानुपर्दछ	नपर्नु,	मात्र	भने भै			
	कविताले,	म सबै	एउटा	बस्नुपर्दछ,	पढेर,	यस्तो				
	कोशिय,		जान्ने	बोक्नुपर्छ,	पर्दछ,					
	गृहकार्य,		ताजा,	लिनुपर्छ,	पाउँछौ					
	ज्ञानी,		भरमा	हुन	पुग्दैन,					
	घरमा,		भरी	हुनुपर्दछ	भयो,					
	झोला		माया		मिलिजुली,					
	नानी		समानका		सँधै					
	बाबुहरू									
	बृद्धि									
	व्यक्ति,									
	स्कुल									
	साथीको									
जम्मा	१४ (२६.९२)	४ (७.६९)	९)१७.३१)	८ (१५.३८)	१० (१९.२३)	३ (५.७७)	३ (५.७७)	१ (१.९२)		५२

स्रोत : मुना, २०७५ चैत ।

"राम्रो बानी" कवितामा शब्दवर्गगत आधारमा नामक शब्द १४ वटा, सर्वनाम ४ वटा, विशेषण ९ वटा क्रिया ८ वटा, क्रिया विशेषण १० वटा, नामयोगी ३ वटा संयोजक ३ वटा, र निपात १ वटा प्रयोग गरिएको छ भने विस्मयादिबोधकको भने प्रयोग गरिएको छैन । प्रतिशतको आधारमा यस कवितामा नाम २६.९२ प्रतिशत, सर्वनाम ७.६९ प्रतिशत, विशेषण १७.३१ प्रतिशत, क्रिया १५.३८ प्रतिशत, क्रिया विशेषण १९.२३ प्रतिशत, नामयोगी ५.७७ प्रतिशत, संयोजक ५.७७ प्रतिशत र निपात १.९२ प्रतिशत रहेका छन् ।

‘पानी’ कविताको वर्गीकरण र व्याख्या

‘पानी’ कविताको शब्दस्रोतगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

	तत्सम	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा
		आँफै, कहिले, कुनै, खोलामा, चाहिनो, छ, छु, जहिले, दङ्ग, देखी, न, नै पानी, पिउनुपर्छ, प्यास, बग्छ, बनाउन बाँच्नलाई, बिजुली, यसको, रङ्ग, रोकिदैन, लागि, सकिने, स्वाद		
जम्मा		२५ (१००)		२५

स्रोत : मुना, २०७५ चैत ।

“पानी” कवितामा जम्मा २५ वटा शब्द रहेका छन् । पुनरावृत्ति भएका शब्दसमेत गरी यस कवितामा जम्मा ३७ वटा शब्द रहेका छन् । यस कवितामा न, पानी, चादिने आदि शब्द बारम्बार पुनरावृत्ति भएको पाउन सकिन्छ । स्रोतगत आधारमा हेर्दा यस कवितामा पुरै तद्भव स्रोतका शब्दको प्रयोग गरिएको छ । प्रतिशतका दृष्टिले पानी कवितामा १०० प्रतिशत नै तद्भव शब्द रहेका छन् ।

‘पानी’ कविताको शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

क.सं.	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	संयोजक	निपात	विस्मयादिबोधक	जम्मा
	खोलामा, पानी, बिजुली स्वाद	यसको	चाहिने , दङ्ग, प्यास, रङ्ग	छ, छु, पिडनुपर्छ, बग्छ, बाँच्नलाई रोकिदैन	आफैँ कहिले कुनै, जहिले देखी बनाउन सकिने	लागि	न नै	त		
जम्मा	४ (१६)	१ (४)	४ (१६)	६ (२४)	७ (२८)	१ (४)	२ (८)	१ (४)		२५

स्रोत : मुना, २०७५ चैत ।

"पानी" कवितामा शब्दवर्गगत आधारमा नाम शब्द ४ वटा, सर्वनाम १ वटा विशेषण ४ वटा क्रिया ६ वटा, क्रिया विशेषण ७ वटा नामयोगी १ वटा संयोजक २ वटा र निपात १ वटा रहेका छन् भने विस्मयादिबोधकको भने प्रयोग गरिएको छैन । प्रतिशतका आधारमा हेर्दा यस कवितामा नाम १६ प्रतिशत, सर्वनाम ४ प्रतिशत, विशेषण १६ प्रतिशत, क्रिया २४ प्रतिशत, क्रिया विशेषण २८ प्रतिशत, नामयोगी ४ प्रतिशत, संयोजक ८ प्रतिशत र निपात ४ प्रतिशत रहेका छन् ।

'विद्यार्थी' कविताको वर्गीकरण र व्याख्या

'विद्यार्थी' कविताको शब्दस्रोतगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

	तत्सम	तद्भव	आगन्तुक	जम्मा
	कालमा गुरु, गृहकार्य, जीवन, तुल्य, नव, पूर्ण, प्रकृति, बाधा, भोग्न, यथार्थ, शैशव, सभ्यता, सानिध्यमा	अघाउँछु, आकासमा आफूभन्दा , आमा उड्नु, किन, कुरा के, कैले, खुला, खेल्न, गरे, गहुगो, घरमा, चुरी, छिन झन, झोला, ठूलो, ढाडमा , ढुङ्गो तिमी, थिच्छ, थोत्रा, दिमागमा, धाउँछु, धुलोसँग, नपाउनु नपाउने, नै, पहिलो पाउँला, बन्छौ, बन्दी बनाउने बेकाम बोकी, भारी म माटो, मैले र लिनुपर्छ, ले, साँच्चै सिक्दा, हुन, हो	स्कुल	
जम्मा	१४ (२२.२२)	४८ (७६.१९)	१ (१.५८)	६३

स्रोत : मुना, २०७५ चैत ।

"विद्यार्थी" कवितामा जम्मा ६३ वटा शब्द रहेका छन् । दोहोरिएका शब्दसमेत गरी यस कवितामा जम्मा ६९ वटा शब्द रहेका छन् । स्रोतगत आधारमा हेर्दा यस कवितामा तत्सम् स्रोतका १४ वटा तद्भव स्रोतका ४८ वटा र आगन्तुक स्रोतको १ मात्र शब्दको प्रयोग गरिएको छ । प्रतिशतको आधारमा हेर्दा यस कवितामा तत्सम् १४ प्रतिशत, तद्भव ७६.१९ प्रतिशत र आगन्तुक १.५८ प्रतिशत रहेका छन् ।

'विद्यार्थी' कविताको शब्दवर्गगत आधारमा वर्गीकरण र व्याख्या

क्र.सं.	नाम	सर्वनाम	विशेषण	क्रिया	क्रि.वि.	नामयोगी	संयोजक	निपात	विस्मयादिबोधक	जम्मा
	आकासमा,	आफूभन्द	अघाउँछु	खेल्न,	उड्न	ले	नै			
	आमा,	के तिमी	खुला,	गरे,	अकिन		र			
	कालमा,	म मैले	गहुङ्गो,	थिच्छ,	कैले,		हो			
	कुरा		ठूलो	धाउँछु,	छिन,					
	गृहकार्यले,		तुल्य,	नपाउनु,	झन,					
	गुरु		थोत्रा,	पाउँला,	नपाउने,					
	घरमा,		नव,	बन्छौ,	वेकाम,					
	चरी,		पहिलो	बनाउने	भोग्न,					
	जीवन,		पूर्ण	बोकी	लिनुपर्छ					
	झोला		भारी,		साँच्चै,					
	ढाडमा		यथार्थ,		सिक्दा					
	ढुङ्गो,		शैशव		हुन					
	दिमागमा									
	धुलोसँग,									
	प्रकृति,									
	बन्दी									
	बाधा,									
	माटो,									
	स्कुल,									
	सभ्यता,									
	सानिध्यमा									
जम्मा	२१ (३३.३३)	५ (७.९३)	१२ (१९.०५)	९ (१४.२८)	१२ (१९.०५)	१ (१.५८)	३ (४.७६)			६३

स्रोत : मुना, २०७५ चैत ।

"विद्यार्थी' कवितामा जम्मा ६३ वटा शब्द रहेका छन् शब्दवर्गगत आधारमा यस कवितामा नाम २१ वटा सर्वनाम ५ वटा विशेषण १२ वटा क्रिया ९ वटा क्रिया विशेषण १६ वटा नामयोगी १ वटा र संयोजक १ वटा प्रयोग भएका छन् भने निपात र

विस्मयादिबोधकको भने प्रयोग भएको छैन् । प्रतिशतको आधारमा हेर्दा यस कवितामा नाम ३३.३३ प्रतिशत, सर्वनाम ७.९३ प्रतिशत, विशेषण १९.०५ प्रतिशत, क्रिया १४.२८ प्रतिशत, क्रिया विशेषण १९.०५ प्रतिशत, नामयोगी १.५८ प्रतिशत र संयोजक ४.७६ प्रतिशत रहेका छन् ।

अध्याय पाँच

निष्कर्ष र उपयोगिता

निष्कर्ष

गोरखापत्र संस्थानद्वारा प्रकाशित मासिक बालपत्रिका मुना पत्रिकामा समाविष्ट कविता विधामा रहेका शब्दहरू सङ्कलन तथा वर्गीकरण र व्याख्या (शब्दस्रोतगत र शब्दवर्गगत आधारमा) पश्चात निम्न निष्कर्ष निकालिएको छ ।

बालपत्रिकामा शब्दभण्डारको महत्त्वपूर्ण स्थान रहेको हुन्छ । यसरी हेर्दा मुना पत्रिकामा नाम, सर्वनाम, विशेषण क्रिया, क्रिया विशेषणको प्रयोग सन्तोषजनक रूपमा गरिएको भएपनि नामयोगी, निपात, संयोजक र विस्मयादिबोधकको प्रयोग भने अत्यान्तै न्यून रहेको छ ।

तत्सम्, तद्भव र आगन्तुक ३ वटै शब्दस्रोतको प्रयोग भएको भएतापनि तत्सम् र आगन्तुक स्रोतको अत्यान्तै न्यून मात्रामा प्रयोग भएको र प्राय : जसो कवितामा आगन्तुक स्रोतका शब्दको प्रयोग नभएको पाइयो ।

मुना, बालपत्रिका भएकोले यसमा प्रयोग हुने शब्दहरू सरल र वालबालिकाका निमित्त बोधगम्य हुन जरुरी छ, कतिपय कवितामा बालबालिकाको स्तर अनुकुलका नभइ जटिल शब्द समावेश गरेको पाइयो ।

बालबालिकालाई विविध क्षेत्रको ज्ञान दिनुपर्ने, आवश्यकता रहेको वर्तमान परिवेशमा 'मुना' पत्रिकाका कविता विधामा ज्ञानविज्ञानका क्षेत्रका शब्दको प्रयोग नभएको पाइयो ।

मुना पत्रिकामा रहेको कविता 'भ्याउँकिरीका गालामा' कवितामा तद्भव स्रोतका शब्दको प्रयोग बढी मात्रामा पाइयो भने तत्सम् शब्द एउटा र आगन्तुक शब्दको उपस्थिति

मात्र पनि नरहेको पाइयो, त्यस्तै शब्दवर्गगत आधारमा नाम र क्रिया विशेषणको मात्र प्रयोग भएको छ। मुना पत्रिकामा तत्सम शब्द ७.१४ प्रतिशत (१ वटा) र तद्भव शब्द ९२.८६ प्रतिशत (१३ वटा) रहेका छन् भने शब्दवर्गगत आधारमा नाम ६४.२८ प्रतिशत (९वटा), विशेषण ७.१४ प्रतिशत (१ वटा) र क्रिया विशेषण २८.५७ प्रतिशत (४ वटा) रहेका छन्।

'मुना' पत्रिकामा रहेको 'चिन्नै सकिन' कविता स्रोतगत आधारमा तद्भव शब्दको बढी मात्रामा प्रयोग भएको छ भने शब्दवर्गगत आधारमा पनि नाम शब्दको बढी मात्रामा प्रयोग भएको छ। सर्वनाम विशेषण क्रिया, क्रि.वि. र नामयोगीको सामान्य प्रयोग भएपनि संयोजक, निपात, विस्मयादिबोधकको प्रयोग भएको छैन। 'सबै कुरा भन्छु म' कवितामा तद्भव शब्दको अत्यधिक प्रयोग भएको छ भने तत्सम् र आगन्तुक शब्दको १, १ वटा मात्र प्रयोग छ। शब्दवर्गगत आधारमा नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियाको मात्र प्रयोग भएको छ। आँट देउ कवितामा स्रोतगत आधारमा तद्भव स्रोतका शब्दको बढी प्रयोग र शब्दवर्गगत आधारमा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रिया विशेषणको मात्र प्रयोग भएको छ। यसरी हेर्दा यस अङ्कमा पनि शब्दस्रोत र शब्दवर्गगत शब्दप्रयोगमा असमानता रहेको छ। मुना पत्रिकामा तत्सम् शब्द ९.५६ प्रतिशत (११ वटा), तद्भव शब्द ८६.०८ प्रतिशत (९९ वटा) र आगन्तुक शब्द ३.४७ प्रतिशत (४ वटा) रहेका छन्। शब्दवर्गगत आधारमा हेर्दा नाम शब्द (४३.४७ प्रतिशत) ५० वटा, सर्वनाम ६.९५ प्रतिशत (८ वटा), विशेषण ८.६९ प्रतिशत (१० वटा), क्रिया २६.९५ प्रतिशत (३१ वटा), क्रिया विशेषण १३.४ प्रतिशत (१५ वटा) र संयोजक ०.८६ प्रतिशत (१ वटा) रहेका छन्।

'मुना' पत्रिकामा रहेका कवितामध्ये 'के छ जादु मुना' भन्ने कवितामा स्रोतगत आधारमा तद्भव स्रोतका ४३, आगन्तुक स्रोतको १ वटा शब्दको प्रयोग गरिएको छ भने शब्दवर्गगत आधारमा नाम, सर्वनाम, क्रिया, क्रिया विशेषण र संयोजकको मात्र प्रयोग

गरिएको छ। त्यस्तै, अनौठो चरा कवितामा तद्भव स्रोतका ४४ वटा र तत्सम् स्रोतका ४ वटा शब्द रहेका छन् भने शब्दवर्गगत आधारमा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रिया विशेषण, नामयोगी, संयोजक, निपात र विस्मयादिबोधक सबै शब्दवर्गको प्रयोग थोरै यात्रामा भएपनि भएको छ। 'मामाघर' कवितामा स्रोतगत आधारमा तद्भव स्रोतका शब्दको मात्रा प्रयोग भएको छ भने शब्दवर्गगत आधारमा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, संयोजक र निपातको प्रयोग भएको छ। 'गुणी फल केरा' कवितामा तत्सम् शब्दस्रोतका वटा तद्भव ४४ वटा र आगन्तुक शब्दको प्रयोग शून्य छ भने शब्दवर्गगत आधारमा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रिया विशेषण, नामयोगी र निपात शब्दको प्रयोग भएको छ। 'ढिकी' कवितामा पनि तद्भव शब्दको बढी मात्रामा प्रयोग रहेको छ भने शब्दवर्गगत आधारमा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियाविशेषण र निपातको प्रयोग गरिएको छ। 'श्री पञ्चमिको महिमा' कवितामा भने तत्सम स्ोतका शब्द ४६ वटा तद्भव स्रोतका शब्द ४३ वटा र आगन्तुक स्रोतको एक शब्दको प्रयोग भएको छ भने शब्दवर्गगत आधारमा हेर्दा यस कवितामा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियाविशेषण, नामयोगी, संयोजक, निपातको प्रयोग भएको छ। यसरी हेर्दा २०७५ को मुना पत्रिकामा भएका कवितामा शब्दहरूको प्रयोग अन्यभन्दा बेग्लै र सबै स्रोत र शब्दवर्गलाई समेटेको पाइन्छ। मुना पत्रिकामा तत्सम शब्द १९.३० प्रतिशत (६१ वटा) तद्भव शब्द ७९.४३ प्रतिशत (२५१ वटा) र आगन्तुक ०.६३ प्रतिशत (२ वटा) रहेका छन् भने शब्दवर्गगत आधारमा नाम ४१.४५ प्रतिशत (१३१ वटा), सर्वनाम ५.६ प्रतिशत (१७ वटा) विशेषण १६.१३ प्रतिशत (५१ वटा) क्रिया २१.५१ प्रतिशत ६८ वटा, क्रिया विशेषण ८.२२ प्रतिशत (२६ वटा), नामयोगी ०.९४ प्रतिशत (३ वटा), संयोजक २.८४ प्रतिशत (९ वटा) निपात ३.४८ प्रतिशत (११ वटा) रहेका छन्।

'मुना' मासिक बालपत्रिकामा रहेको 'मेरो नयाँ किताब' कवितामा तदभव स्रोतका शब्दको प्रयोग बढी मात्रामा भएको छ भने तत्सम् र आगन्तुक शब्दको प्रयोग न्यून रहेको

छ । शब्दवर्गगत आधारमा यस कवितामा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रि.वि., संयोजक र निपातको प्रयोग रहेको छ । त्यस्तै 'हिमाल' कवितामा पनि तद्भव स्रोतका शब्दको बढी प्रयोग रहेको छ भने शब्दवर्गगत आधारमा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रिया विशेषण र संयोजकको मात्र प्रयोग रहेको छ । 'पढ्नुपर्छ' कवितामा जम्मा ६८ वटा शब्दको प्रयोग भएको छ जसमा तद्भव शब्द ६४ वटा र तत्सम् ४ वटा रहेका छ्न । शब्दवर्गगत आधारमा पढ्नुपर्छ कवितामा नाम २२ वटा, सर्वनाम ५ वटा, विशेषण ५ वटा क्रिया १५ वटा, क्रियाविशेषण १६ वटा, नामयोगी २ वटा, संयोजक १ वटा र निपात २ वटा रहेका छन् । 'उपयोगी वन' कवितामा पनि तद्भव शब्द ३६ र तत्सम ११ वटा रहेका छन् भने शब्दवर्गगत आधारमा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियाविशेषण र संयोजक रहेका छन् । 'नाच जुरेली' कवितामा तत्सम २ वटा, तद्भव ४३ वटा गरी जम्मा ४५ वटा शब्द रहेका छन् भने शब्दवर्गगत आधारमा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियाविशेषण र संयोजकको मात्र प्रयोग भएको छ । प्रतिशतको आधारमा हेर्दा मुना पत्रिकामा तत्सम शब्द १२.०७ प्रतिशत (३२ वटा), तद्भव शब्द ८६.७९ प्रतिशत (२३० वटा) र आगन्तुक शब्द १.१३ प्रतिशत (३ वटा) रहेका छन् । शब्दवर्गका आधारमा नाम २७.३५ प्रतिशत (९९ वटा) सर्वनाम ४.५२ प्रतिशत (१२ वटा) विशेषण १२.८३ प्रतिशत (३४ वटा), क्रिया २३.७७ प्रतिशत (६३ वटा), क्रियाविशेषण १४.७१ प्रतिशत (३९ वटा), नामयोगी ०.७५ प्रतिशत (२ वटा), संयोजक ३.०१ प्रतिशत (८ वटा) र निपात १.१३ प्रतिशत (३ वटा रहेका छन् ।

मुना पत्रिकामा रहेका कविताहरूमा 'आयो होली' कवितामा तद्भव स्रोतका मात्र शब्दको प्रयोग गरिएको छ भने शब्दवर्गगत आधारमा यस कवितामा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियाविशेषण, नामयोगी र संयोजकको मात्र प्रयोग गरिएको छ । 'बुवाकै छायाँ' कवितामा तद्भव शब्दस्रोतको बढी प्रयोग रहेको छ भने तत्सम् र आगन्तुक शब्दको कम प्रयोग छ । शब्दवर्गगत आधारमा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियाविशेषण,

नामयोगी र निपातको प्रयोग भएको छ । त्यस्तै, खुला ठाउँको खाना कवितामा तद्भव स्रोतका शब्दको बढी प्रयोग भएको छ भने तत्सम र आगन्तुक शब्द ४, ४ वटा मात्र रहेका छन् । शब्दवर्गगत आधारमा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियाविशेषण, नामयोगी, संयोजक र निपातको प्रयोग गरिएको छ । 'राम्रो बानी' कवितामा तिनवटै शब्दस्रोतको प्रयोग गरिएको छ भने तद्भव स्रोतका शब्द बढी मात्रामा छन् भने शब्दवर्गगत आधारमा भने विस्मयादिबोधकको प्रयोग भएको छैन । 'पानी' कवितामा तद्भव शब्दस्रोतका शब्दहरू मात्र रहेका छन् भने नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियाविशेषण, नामयोगी, संयोजक र निपातको प्रयोग भएको छ । 'विद्यार्थी' कवितामा तद्भव शब्द ४८, तत्सम् १४ र आगन्तुक १ वटा शब्द रहेका छन् भने शब्दवर्गगत आधारमा यसमा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रि.वि., नामयोगी र संयोजक रहेका छन् । प्रतिशतका आधारमा मुना पत्रिकामा तत्सम शब्द (३० वटा) १३.०४ प्रतिशत, तपद्भव (१८८ वटा) ८१.७३ प्रतिशत र आगन्तुक शब्द (१० वटा) ४.३४ प्रतिशत रहेका छन् । शब्दवर्गगत आधारमा यस अङ्कमा नाम ३० प्रतिशत, सर्वनाम ६.५२ प्रतिशत, विशेषण १८.२७ प्रतिशत, क्रिया १४.३४ प्रतिशत, क्रिया विशेषण १७.८२ प्रतिशत, नामयोगी ५.६५ प्रतिशत, संयोजक ४.३४ प्रतिशत र निपात ३.०४ प्रतिशत रहेका छन् ।

उपयोगिता

"गोरखापत्र संस्थान" द्वारा प्रकाशित मुना पत्रिकामा समाविष्ट कविता विधाको अध्ययन विश्लेषण र वर्गीकरण पश्चात निम्न कार्यका लागि यो अध्ययन उपयोगी रहने अपेक्षा गरिएको छ :

कुनै पनि बाल पाठ्यपुस्तक तथा पत्रिकामा शब्दभण्डारको महत्त्वपूर्ण स्थान रहने भएकोले सबै शब्दलाई समान महत्त्वका साथ बाल पाठ्यसामग्री निर्माणमा यसले सहयोग पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ ।

शब्द प्रयोगमा तत्सम् तद्भव आगन्तुक सबै स्रोतका शब्दलाई महत्त्वपूर्ण स्थान दिइ तद्भव स्रोतका अधिक मात्रामा, तत्सम् दोस्रो स्थानमा र आगन्तुक शब्द तेस्रो स्थानमा राखी रचना गर्नु राम्रो मानिन्छ र यस आधारलाई अपनाइ पाठ्य सामग्री निर्माण गर्नु उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

शब्दहरूको अनावश्यक रूपमा पुनरावृत्ति भइरहनु आवश्यक ठहरिदैन । यस प्रति पाठ्यसामग्री निर्माणकर्तालाई सचेत गराउन यो अध्ययन उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

बालबालिकाका लागि उपयुक्त शब्द र त्यसको छनोट गरी पाठ्यसामग्रीमा प्रयोग गर्न तथा सिकाइको क्रममा अभिभावकलाई मार्ग प्रशस्त गर्न सहयोग गर्नेछ ।

शब्द वर्गको सही प्रयोग गर्न प्रेरित गर्न यो अध्ययन उपयोगी रहेको छ ।

सन्दर्भसामग्री सूची

अधिकारी, हेमाङ्गराज, र भट्टराई, बद्रीविशाल (सम्पा), (२०६१) *प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश,* काठमाडौँ, विद्यार्थी प्रकाशन, प्रा.लि. ।

आचार्य, प्रभा (२०७५), सबै कुरा भन्छु, म, *मुना* २९/१२, पृ. ४३

कसजू, विनयकुमार (२०७४), *प्रज्ञा बालसाहित्य विवेचना,* काठमाडौँ : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

कट्टेल, विजय (२०७५) नाँच जुरेली, *मुना* २९/३, पृ.३०

काफ्ले, चूडामणि (२०६९), *नौलो नेपाली व्याकरण रचना र अभ्यास,* काठमाडौँ : रत्न पुस्तक भण्डार ।

के.सी., शान्ता (२०६९), *बालोद्यान मासिक बालपत्रिकामा समाविष्ट कथाहरूको अध्ययन विश्लेषण,* (स्नातकोत्तर शोधपत्र), शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, नेपाली शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

कोइराला, कमल (२०७५) गुणी फल केरा, *मुना* २९/२, पृ. १९ ।

क्षेत्री, अनिल (२०७५) हिमाल, *मुना,* २९/३ पृ. १९ ।

खड्का, शर्मिला (२०७३), *बालसाहित्यका दृष्टिले जूनतारा बालपत्रिकाको विश्लेषण,* (स्नातकोत्तर शोधपत्र), शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, नेपाली शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

खतिवडा, प्राप्ति (२०७५), आयो होली, *मुना* २९/४, पृ.७ ।

घिमिरे, अमृता, (२०७५) मामाघर, *मुना* २९/२ पृ. १५ ।

घिमिरे, ध्रुवकुमार (२०७४), *बालसाहित्यको विधागत सिद्धान्त र नेपाली बालसाहित्य,* काठमाडौँ : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

ढुङ्गाना हरिशरण (२०७५), के छ जादु मुना ?, *मुना,* २९/२ ; पृ. ६ ।

दाहाल, टीकाप्रसाद (सन् २०१३), *कोपिला बालपत्रिकामा समाविष्ट शब्दहरूको अर्थगत अध्ययन,* (स्नातकोत्तर शोधपत्र), शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, नेपाली शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

दाहाल, दुर्गाप्रसाद (२०६५), *साधारण नेपाली,* काठमाडौँ : एम.के. पब्लिसर्स ।

दाहाल, विनोद (२०७५) पढ्नुलाई, *मुना* २९/३, पृ. ३४ ।

न्यौपाने, छायादत्त (२०७५), अनौठो चरा, *मुना* २९/२, पृ. १३ ।

न्यौपाने, टङ्कप्रसाद र अन्य (२०६७), *सामान्य भाषाविज्ञान,* काठमाडौँ : सनलाइट पब्लिकेसन ।

न्यौपाने, विद्यादेवी (२०६९), *मुना मासिक बालपत्रिकामा प्रयुक्त जीवनीका पाठहरूको विश्लेषणात्मक अध्ययन,* (स्नातकोत्तर शोधपत्र), शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, नेपाली शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान, *नेपाली वृहत शब्दकोश* (२०७५)

पाण्डे, हेमराज (२०७५) ढिकी, *मुना* २९/२ पृ. २९ ।

पाख्रिन, रेविका (२०७५), बुबाकै छाँया, *मुना* २९/४, पृ. १५ ।

पौडेल, उषा (२०७३), *रूपसे दैनिक पत्रिकाको सम्पादकीयमा प्रयुक्त भाषा,* (स्नातकोत्तर शोधपत्र), शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, नेपाली शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

पौडेल, भोजराज (२०७५), राम्रो बानी, *मुना* २९/४, पृ. ३५ ।

पौडेल, श्याम (२०६९), *नागरिक दैनिक पत्रिकाको परिशिष्टाङ्क जूनकिरीमा समाविष्ट बालकथाहरूको अध्ययन,* (स्नातकोत्तर शोधपत्र), शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, नेपाली शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

बज्राचार्य, रेविका (२०७५) पानी, *मुना,* २९/४, पृ.४१ ।

बराल, कृष्णहरि र एटम, नेत्र (२०६५), *माध्यमिक नेपाली व्याकरण : बोध र अभिव्यक्ति,* काठमाडौँ : तलेजु प्रकाशन ।

भण्डारी, अद्वैत (२०७५), चिन्नै सकिन, *मुना,* २९/१२, पृ. : १५ ।

भण्डारी, पारसमणि, पौड्याल, सालिकराम (२०७३), *सामाजिक र मनोभाषाविज्ञान,* काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

भुजेल, लालबहादुर, (२०७५), खुला ठाउँको खाना *मुना,* २९/४, पृ. २९ ।

भुसाल, प्रेमनारायण, (२०७५), विद्यार्थी, *मुना* २९/४, पृ. ४३ ।

मल्ल ठकुरी, प्रतिमा (२०७६), *कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त शब्दहरूको अध्ययन,* (स्नातकोत्तर शोधपत्र), शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, नेपाली शिक्षा विभाग, काठमाडौँ शिक्षा बहुमुखी क्याम्पस, चन्द्रागिरी, काठमाडौँ ।

मिश्र, विमलेन्द्र (२०७५), मेरो नयाँ किताब, *मुना,* २९/३, पृ. १२ ।

रञ्जित, भक्तराज (२०७५) आँट देउ, *मुना* २९/१२, पृ. ६२ ।

शर्मा, मोहनराज (२०७१), *प्रज्ञा नेपाली सन्दर्भ व्याकरण,* काठमाडौँ : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

सापकोटा, शब्द (२०७५), भ्याउँकिरीका गालामा, *मुना,* २९/१०, पृ. ४५ ।

सिग्देल, भुवनहरि (२०७५), श्रीपञ्चमी महिमा, *मुना,* २९/२, पृ. ४१ ।

व्यक्तिवृत्त

नाम	:	पुजन ढुंगाना
जन्ममिति	:	२०५२-०२-१३
ठेगाना	:	फिदिम-२, पाँचथर
बुवाको नाम	:	भिष्म भुषण ढुंगाना
आमाको नाम	:	ज्ञानु ढुंगाना
नागरिक	:	नेपाली
लिङ्ग	:	महिला
तह	:	स्नातकोत्तर तह (एम.एड.)
सम्पर्क नं.	:	९८६२७५१६८४

शैक्षिक योग्यता

तह	शिक्षण संस्था	उत्तीर्ण वर्ष	श्रेणी
प्रवेशिका परीक्षा (एस.एल.सी.)	श्री फिदिम उच्च मा.वि., पाँचथर	२०६७	द्वितीय
प्रवीणता प्रमाणपत्र तह (१०+२)	श्री फिदिम उच्च मा.वि., पाँचथर	२०७०	द्वितीय
स्नातक तह (बी.एड.)	विरेन्द्र नमुना क्याम्पस, भापा	२०७३	द्वितीय
स्नातकोत्तर तह (एम.एड.)	विश्वविद्यालय क्याम्पस, त्रि.वि., कीर्तिपुर	२०७७	